

© Sam Pilling — #WeThe15 — David Alfaro — Refleksje wewnętrzznego chaosu — Ladislav Tomičič — Wszystkie kolory są piękne — Martina i Silvio: duet w jaskini
Giulio di Meo — Ziemia i wolność — Oskar Wangart — Postępy?

Solidarność. Podaj dalej!

Edukacja na rzecz równości i różnorodności

Co-funded by the Erasmus+ Programme of the European Union

Publikację opracowano na podstawie *Solidarity is About Youth: The voice of fraternity (2025)*

Autorzy i autorki tekstów w polskiej wersji językowej

Agata Łuczyńska, Malina Baranowska-Janusz, Małgorzata Leszko, Agnieszka Pajęczkowska, Maja Branka, Katarzyna Radzikowska, Agnieszka Gwiazdowicz

Zdjęcia

Giulio di Meo, Andreja Ravnak, Ladislav Tomičić, Oskar Wangart, David Alfaro, Sam Pilling

Konsultacje merytoryczne

Agnieszka Gwiazdowicz, Katarzyna Radzikowska, Izabela Meyza, Agnieszka Krawczak-Chmielecka

Opieka merytoryczna

Agnieszka Gwiazdowicz

Redakcja i korekta

Katarzyna Radzikowska

Skład

Anna Wuls

Komisja Europejska, która finansuje program Solidarność. Podaj dalej! w ramach programu Erasmus+ nie odpowiada za treści przedstawione w tej publikacji, które są odzwierciedleniem poglądów jej autorów i autorek. Komisja Europejska nie ponosi odpowiedzialności za użycie materiałów zawartych w tej publikacji.

Spis treści

1	PROGRAM JAKO ELEMENT EDUKACJI ANTYDYSKRYMINACYJNEJ	4
	Europejski wymiar programu	5
	Opis działania	8
	Jak wysłać kartkę – krok po kroku	9
	Przewodnik dla uczniów i uczennic – o programie krok po kroku	11
	Sześć tematów w sercu edycji 2024/2025	12
	Ćwiczenia z edukacji antydyskryminacyjnej	19
2	FOTOGRAFIE I ĆWICZENIA	21
	Fotografie	22
	Elementy analizy zdjęć	28
	Czym jest analiza obrazów?	34
	Scenariusz zajęć z analizy obrazu dla przedszkoli i edukacji wczesnoszkolnej	35
	Scenariusz zajęć z analizy obrazu dla szkół podstawowych	37
	Scenariusz zajęć z analizy obrazu dla szkół ponadpodstawowych	39
	Czym są warsztaty pisania?	41
	Scenariusze zajęć warsztaty fotograficzne	44
	Scenariusze zajęć warsztatów pisarskich	46
	Omówienie i podsumowanie programu z dziećmi i młodzieżą	54
3	MATERIAŁY DODATKOWE	55
	Słownik pojęć	57
	Polecane publikacje	61
	Filmy dla młodzieży i nie tylko	63

PROGRAM JAKO

ELEMENT EDUKACJI

ANTYDYSKRYMINACYJNEJ

Europejski wymiar programu

Program opiera się na francuskiej akcji *Jouons la Carte de la Fraternité* prowadzonej przez *La Ligue l'enseignement* od 2002 roku. Od 2016 roku dzięki finansowaniu ze środków Komisji Europejskiej w ramach programu Erasmus+ zyskał międzynarodowy wymiar. *La Ligue l'enseignement* stała się jego liderem, a partnerami Fundacja Szkoła z Klasą (Polska), Fundación Cives (Hiszpania) i Centar za mirovne studije (Chorwacja).

W 2019 roku nowym liderem programu zostało Centar za mirovne studije (Chorwacja), a do grona dotychczasowych partnerów dołączyły dwie nowe organizacje: Arci APS (Włochy) oraz Humanitas (Słowenia).

W Polsce szkoły wzięły udział w pilotażowej odsłonie programu w roku szkolnym 2017/2018.

Rola partnerów w programie

Cives (Hiszpania)

Fundacja Cives to organizacja non profit tworzona przez osoby, które uważają edukację za fundament społeczeństw demokratycznych. Głównym celem fundacji jest promowanie edukacji etycznej i obywatelskiej opartej na wartościach demokratycznych, prawach człowieka, szacunku i solidarności. Najistotniejsze działania to szkolenie nauczycieli i nauczycielek w zakresie demokratycznej edukacji obywatelskiej i praw człowieka oraz promowanie obywatelstwa europejskiego poprzez inicjatywy, które przybliżają mieszkańcom UE jej instytucje i przyczyniają się do konsolidowania bardziej partycypacyjnej formy demokracji.

Cives czynnie uczestniczy w europejskich projektach mających na celu szerzenie wiedzy, jej wymianę z międzynarodowymi edukacyjnymi NGO, a także pomoc i wzmacnianie więzi wewnątrz zrzeszonego w organizacjach europejskiego społeczeństwa obywatelskiego. W tym duchu fundacja od ośmiu lat bierze udział w programie **Solidarność. Podaj dalej!** – przyczynia się w ten sposób do szerzenia solidarności jako kluczowej postawy w edukacji i w europejskich społeczeństwach. Ze względu na wielkość fundacji i jej czynny udział w działaniach licznych europejskich sieci zadaniem Cives jest rozpowszechnianie i wykorzystywanie rezultatów programu.

Sukces programu w Hiszpanii po raz kolejny dowodzi

istnienia dużej społeczności nauczycielskiej zaangażowanej w edukację obywatelską i otwartej na wdrażanie innowacyjnych narzędzi pedagogicznych, które wspierają uczniów w rozwijaniu krytycznego myślenia oraz stawianiu się odpowiedzialnymi i tolerancyjnymi obywatelami. Cives nieustannie działa na rzecz edukacji zdolnej osiągnąć ten cel!

www.fundacioncives.org

Humanitas (Słowenia)

Centrum globalnego nauczania i współpracy Humanitas to organizacja pozarządowa założona w 2000 roku. Jej misją jest szerzenie świadomości na temat globalnych wyzwań oraz wspieranie inkluzywności i odpowiedzialności społecznej. Humanitas prowadzi edukację globalną oraz warsztaty międzykulturowe dla osób uczniowskich i nauczycielskich dotyczące praw człowieka, uprzedzeń, stereotypów, mowy nienawiści, dyskryminacji i migracji. Poprzez te zajęcia szerzy ideę solidarności oraz kulturę dialogu i współpracy. Członkinie organizacji są przekonane, że program **Solidarność. Podaj dalej!** jest zbieżny z podejmowanymi przez nie działaniami i stanowi wartość dodaną do ich własnych przedsięwzięć.

W ramach programu Humanitas współpracuje z 20–25 szkołami podstawowymi i średnimi oraz szkoli nauczycieli i nauczycielki w zakresie analizy zdjęć i pisanie listów. W warsztatach pisania i fotograficznych uczestniczą łącznie około 1 500 uczniów i uczennic, którzy tworzą solidarnościowe wiadomości i wysyłają je na pocztówkach do osób w swoich społecznościach. Ponadto w wybranych szkołach organizacja wdraża działania społecznościowe, w których to młodzież podejmuje decyzje.

www.humanitas.si/homepage

Fundacja Szkoła z Klasą (Polska)

Do programu **Solidarność. Podaj dalej!** przystąpiła w 2016 roku, na zaproszenie francuskiego partnera, widząc w tym działaniu mądrą, edukacyjną odpowiedź na problem rosnącej polaryzacji, dyskryminacji i braku tolerancji – obecny zarówno w szkole, jak i w codziennym życiu. Programy Fundacji Szkoła z Klasą od 2002 roku wspierają rozwój kompetencji XXI wieku i kształcą młodych ludzi na świadomych i aktywnych obywateli. Organizacja pomaga szkołom stać się miejscami przyjaznymi, otwartymi, zaangażowanymi w rozwiązywanie problemów społecznych i wspierającymi różnorodność. Miejscami, w których panują relacje oparte na wzajemnym szacunku i zaufaniu.

Większość osób uczestniczących w programie bierze udział w akcji co roku. Szkole z Klasą udało się zbudować społeczność nauczycielek i nauczycieli zaangażowanych w szerzenie solidarności w swoich szkołach. Teraz fundacja stara się stworzyć silną i chętną do działania społeczność programu **Solidarność. Podaj dalej!** na poziomie europejskim. Zadaniem zespołu organizacji jest dbanie o rozwój grupy, umożliwianie i wspieranie nawiązywania bezpośrednich kontaktów pomiędzy osobami, a także organizacja spotkań przedstawicieli szkół z różnych krajów.

www.szkolazklasa.org.pl

www.facebook.com/fundacjaszkolazklasa

Arci (Włochy)

Arci APS to założona w 1957 roku włoska organizacja działająca na rzecz osób z mniejszym kapitałem społeczno-kulturowym. Jej zasięg obejmuje terytorium całego kraju. Arci liczy około miliona członków i członkiń, składa się z 17 komitetów regionalnych, 115 komitetów lokalnych oraz 4 400 klubów rekreacyjnych i kulturalnych. Główne obszary działania to:

- Kultura: misją Arci jest organizowanie wydarzeń rekreacyjnych i kulturalnych (muzyka, literatura, taniec, teatr, festiwale filmowe, kursy, programy kulturalne itp.).
- Edukacja, szkolenia i badania: w zakres tego obszaru wchodzi zarówno zagadnienia kulturowe (muzyka, zajęcia teatralne, literatura, wideo, języki itd.), jak i społeczne (doraźne szkolenia dla konkretnych odbiorców, np. koordynatorów społecznych lub międzykulturowych).
- Migracja, prawo do ubiegania się o azyl oraz zwalczanie wszelkich form dyskryminacji i rasizmu: kampanie informacyjne i edukacyjne, wspieranie osób z doświadczeniem migracyjnym, pomoc im w samoorganizacji.

Arci łączy hasła „kultura” i „społeczeństwo” we włączających i międzykulturowych działaniach społecznych skierowanych do wszystkich obywateli i obywaterek, zarówno pochodzenia włoskiego, jak i innego (migrantek i uchodźców), ze szczególnym uwzględnieniem osób w nieuprzywilejowanej sytuacji ekonomicznej, społecznej i kulturowej. W ostatnich latach organizacja przeprowadziła w szkołach znaczną liczbę działań edukacyjnych wspierających kompetencje społeczne uczniów. Motywem przewodnim pracy z młodzieżą jest uczenie jej poszanowania różnorodności i zachęcanie do walki z dyskryminacją osób pochodzących z innych miejsc poprzez dekonstrukcję stereotypów i obalanie przekonań opartych na ignorancji i strachu. Dlatego program **Solidarność. Podaj dalej!** jest całkowicie zgodny z priorytetami Arci i stanowi wspaniałą okazję do dalszych dyskusji, wspólnego rozwoju i promowania wartości wspólnotowych.

www.arci.it

www.facebook.com/lscrivitaliaArci

Centar za mirovne studije (Chorwacja)

Centar za mirovne studije (Centrum Badań nad Pokojem, Centre for Peace Studies, CPS) to organizacja zajmująca się ochroną praw człowieka i dążąca do zmian społecznych opartych na wartościach demokracji, antyfaszizmu, niestosowania przemocy, budowania pokoju, solidarności i równości. Cele te realizuje poprzez aktywizm, edukację, badania, rzecznictwo i bezpośrednie wsparcie. Współpracuje ze społecznościami, inicjatywami, organizacjami, mediami, instytucjami oraz osobami prywatnymi w Chorwacji i za granicą.

Wizją CPS jest solidarne, otwarte i niestosujące przemocy społeczeństwo, którego instytucje zapewniają pokój, stabilność społeczną, polityczną i ekonomiczną, równość oraz wolność wszystkich obywateli i obywaterek. Uwzględniając zachowanie równowagi między naszym istnieniem a środowiskiem naturalnym, członkowie i członkinie CPS biorą czynny udział w podejmowaniu decyzji, zarządzaniu dobrem wspólnym i rozwoju swoich społeczności.

Prowadzenie programu **Solidarność. Podaj dalej!** w ramach Erasmus+ przyczynia się do realizacji misji i wizji CPS. Daje możliwość pracy nad delikatnymi i złożonymi zagadnieniami ze szkołami, młodzieżą i lokalną społecznością, by rozwijać zdolność młodych osób do wprowadzania zmian i działania na rzecz sprawiedliwości społecznej i solidarności.

www.cms.hr

www.facebook.com/CentarzaMirovneStudije

La Ligue l'enseignement (Francja)

La Ligue de l'enseignement to jedna z największych francuskich organizacji zajmujących się edukacją nieformalną. Powstała w 1866 roku i ma na celu zapewnienie dostępu do edukacji wszystkim, niezależnie od wieku i pochodzenia społecznego czy etnicznego. Działa również na rzecz promocji świeckiego społeczeństwa, solidarności wśród obywateli i obywaterek oraz aktywności obywatelskiej. 103 federacje wchodzące w skład ligi oraz 30 000 organizacji członkowskich prowadzi działania w obszarach: edukacji i kształcenia ustawicznego, kultury i mediów, pracy społecznej, działań rekreacyjno-wychowawczych, środowiska i zrównoważonego rozwoju, sportu dostępnego dla wszystkich oraz międzynarodowej solidarności.

www.laligue.org

Opis działania

Program Solidarność. Podaj dalej! opiera się na prostym pomysle – jest jak wysłanie listu w butelce. Od ponad dwudziestu lat 21 marca, w Międzynarodowy Dzień Walki z Dyskryminacją Rasową¹, dzieci i młodzież we Francji wysyłają kartki pocztowe do losowo wybranych osób. Od ośmiu lat do akcji dołączają szkoły z innych krajów, w tym z Polski².

Na pierwszej stronie kartek są umieszczone zdjęcia wybrane specjalnie z myślą o celu programu – zwiększaniu świadomości różnorodności społecznej. Z kolei na drugiej stronie uczestnicy zapisują własne wyrażające solidarność wiadomości, które tworzą podczas warsztatów pisarskich. Adresaci mogą odpisać autorkom, wykorzystując załączoną kartkę zwrotną. Odpowiedzi są wysyłane do organizatorów programu, a stamtąd trafiają do młodych nadawców i nadawczyń. Fundacja Szkoła z Klasą wyśle za darmo gotowy zestaw kartek pocztowych każdej instytucji, która będzie zainteresowana udziałem.

Program uwrażliwia dzieci i młodzież (a także odbiorców pocztówek) na różnorodność naszego społeczeństwa, zachęca też do refleksji nad własnymi poglądami oraz uprzedzeniami dotyczącymi statusu materialnego, stylów życia, migracji, różnych modeli rodziny, relacji międzypokoleniowych i innych zagadnień. Co roku osoby uczestniczące w programie wysyłają tysiące kartek do nieznanym. W ten sposób tworzą się niezwykle relacje oparte na dialogu i wrażliwości na drugiego człowieka. Sukces ten jest możliwy dzięki zaangażowaniu pedagożek i pedagogów, którzy chcą podejmować z podopiecznymi takie tematy jak solidarność, równość i różnorodność. Stworzyliśmy ten podręcznik, by wesprzeć osoby chcące włączyć się w to działanie.

Cel programu

Głównym celem programu jest **zaangażowanie młodych ludzi w dyskusję** o różnorodności społecznej, dyskryminacji i wielu perspektywach, z jakich patrzymy na rzeczywistość.

Cele szczegółowe

Zdobycie przez młodych ludzi umiejętności czytania obrazów, aby potrafili dostrzegać i interpretować sens zawarty w przekazach wizualnych – wszechobecnych we współczesnym świecie.

Rozwijanie krytycznego myślenia i wyobraźni przez rozmowy o wartościach, poglądach i emocjach. Właśnie do tych trzech elementów dzieci i młodzież odnoszą się w wiadomościach, które samodzielnie piszą i wysyłają.

Zastosowanie zdobytej wiedzy w praktyce poprzez napisanie i wysłanie własnej wiadomości bezpośrednio do nieznanego adresata. Działanie to zmniejsza dystans społeczny, buduje postawę zaangażowania oraz pomaga osobom uczestniczącym zrozumieć wartość solidarności, równości, sprawiedliwości i szacunku.

Szerzenie przesłania solidarności przez skontaktowanie się z losowo wybranymi adresatkami, nawiązanie relacji z nimi oraz zachęcenie ich do odpowiedzi – podzielenia się swoją opinią.

1. Warto pamiętać, że to tylko jedno z wielu świąt, które możesz wykorzystać w pracy z uczennicami i uczniami jako okazję do wysłania kartek.

2. Obejrzyj, jak akcja była prowadzona w różnych krajach europejskich, w tym w Polsce: www.bit.ly/fraternitycard.

Jak wysłać kartkę – krok po kroku

1 | Oglądanie zdjęć i rozmowa o ich przesłaniu

Szczerza rozmowa na temat fotografii jest punktem wyjścia do tworzenia przez uczennice wiadomości zamieszczanych później na kartkach pocztowych. Twoją rolą jako edukatora lub edukatorki jest przeprowadzenie zajęć w taki sposób, żeby młode osoby dostrzegły znaczeniową wielowymiarowość zdjęć, mogły wymienić się poglądami, zmierzyć się z własnymi stereotypami i uprzedzeniami.

2 | Pisanie wiadomości

W tej części zdjęcie jest punktem wyjścia w procesie pisania. Istnieje wiele możliwych inspiracji do tworzenia własnych tekstów: emocje towarzyszące odbiorowi fotografii, dyskusja z rówieśnikami, osobiste historie i wartości. Twoim zadaniem jest uważne prowadzenie młodych osób w trakcie zajęć z pisania oraz podczas prezentacji (dzielenia się gotowymi pracami). Warsztat pisarski stymuluje wyobraźnię i kreatywność dzieci i młodzieży oraz daje im przestrzeń, w której mogą stworzyć niepowtarzalne, a zarazem uniwersalne przesłanie do innych. Wskazówki są skonstruowane w taki sposób, by pomóc uczniom i uczennicom w wyborze formy tekstu.

3 | Poszukiwanie adresatek i adresatów

Uczniowie i uczennice wybierają osoby, którym wyślą kartki. Mogą w ogóle nie adresować swoich wiadomości i skorzystać ze wsparcia lokalnych oddziałów Poczty Polskiej: poprosić o wrzucenie kartek do losowo wybranych przez listonoszy skrzynek. Innym rozwiązaniem jest użycie adresów dostępnych publicznie (organizacji społecznych, instytucji, osób sprawujących funkcje publiczne). Młode osoby mogą również wysłać kartki do biorących udział w programie szkół z innych krajów (lista znajduje się na międzynarodowej stronie programu: <https://www.fraternity-card.eu/en/schools>). Niezależnie od sposobu wyboru adresatów warto poświęcić chwilę, by dzieci wyobraziły sobie potencjalnego odbiorcę akcji.

Odsetek odpowiedzi

Ważne, by przygotować młodych ludzi na to, że adresaci mogą nie odpisać na otrzymane wiadomości. Zazwyczaj na jedną klasę szkolną przypadają nie więcej niż dwie lub trzy odpowiedzi. Warto uświadomić dzieciom, że to i tak dużo. Wskaźnik odpowiedzi przy losowych wysyłkach na masową skalę zwykle wynosi poniżej jednego procenta! Indywidualne decyzje adresatek dotyczące odpisywania w żadnym stopniu nie świadczą o wartości przeprowadzonej akcji. Warto też podkreślić zbiorowy wymiar działania: wiele osób zdobędzie nową wiedzę i świadomość, nawet jeśli nie będą mogły czy chciały wysłać wiadomości zwrotnej. Czasami zdarza się też, że adresaci zwlekają z odpowiedzią kilka miesięcy. Aby przygotować dzieci i młodzież na taką sytuację, polecamy pokazać uczniom pozytywny wpływ programu niezależny od liczby otrzymanych odpowiedzi (ćwiczenie *Omówienie i podsumowanie programu z dziećmi i młodzieżą*).

4 | Przepisywanie wiadomości na kartki pocztowe

Aby wiadomość zrobiła jak największe wrażenie, warto zwrócić szczególną uwagę na estetykę zapisu oraz zadbać o jasność przekazu. Nie należy jednak ograniczać ani narzucać formy wiadomości. Wszystkie konwencje są właściwe: rysunki, kaligrafia, ozdobne litery, kaligrama, kolaże itp.

5 | Wysyłanie kartek

Aby chronić dane osobowe nieletnich, upewnij się, że kartki są podpisane tylko pierwszymi imionami uczniów i uczennic. Ważne jest jednak wskazanie klasy i szkoły – dzięki temu organizator programu będzie mógł przesłać otrzymane odpowiedzi właściwym instytucjom.

Przed wysłaniem pocztówek można ponumerować znajdujące się na nich teksty. Umożliwi to powiązanie ewentualnej odpowiedzi z konkretną wiadomością wysłaną przez ucznia lub uczennicę. Kartki, których używamy w programie, nie mają typowego formatu pocztówkowego – są składane na trzy części. Ważne więc, by przed wysłaniem docisnąć linie zgięcia twardym przedmiotem, a nawet skleić krawędzie taśmą. Dzięki temu kartka nie rozklei się w drodze do adresata. Naklejenie znaczka (wystarczy najtańszy) jest zadaniem nadawcy. Zależnie od sytuacji fundusze na znaczki pozyskuje osoba opiekująca się grupą lub każde z dzieci przynosi znaczek.

6 | Omówienie i podsumowanie programu z dziećmi i młodzieżą

Udział w akcji **Solidarność. Podaj dalej!** to dla uczennicy proces edukacyjny, któremu towarzyszą emocje, przemyślenia, nowe doświadczenia działań w grupie. Ważne, by praca w programie została omówiona i podsumowana przez młodzież, a uczestnicy dostrzegli wpływ podjętych działań niezależnie od tego, czy otrzymają odpowiedzi.

7 | Odpowiedzi na kartki i ewaluacja działań

Jeśli zdarzy się, że wasza grupa dostanie niewiele odpowiedzi, można potraktować to jako punkt wyjścia do dyskusji w klasie. Ważne jest, by wszyscy mogli wyrazić swoje emocje (także frustrację) oraz zadać pytania. Po zakończeniu akcji prosimy o przesłanie do Fundacji Szkoła z Klasą następujących informacji, które pozwolą podsumować wyniki programu:

- przykłady wysłanych tekstów (dwa lub trzy na grupę w zupełności wystarczą);
- kopie artykułów z lokalnej prasy, linki do publikacji online;
- liczba wysłanych kartek pocztowych (pozwoli to prowadzić statystyki akcji w Polsce i określić jej wpływ).

Szczególnie ciekawe, poruszające i oryginalne teksty stworzone w ramach programu **Solidarność. Podaj dalej!** mogą zostać opublikowane w prasie lokalnej lub krajowej, zamieszczone w mediach elektronicznych, pokazane na wystawach itd.

ADRES
nadawcy wybranego przez osobę uczestniczącą

ADRES
Fundacji Szkoła z Klasą

Tu wpisujemy **TEKST** stworzony przez osoby uczestniczące

Tutaj powinno znaleźć się **WYŁĄCZNIE** pierwsze imię dziecka, nazwa placówki edukacyjnej, kod pocztowy i numer klasy

Przewodnik dla uczniów i uczennic – o programie krok po kroku

Po co wysyłamy kartki?

Razem z pocztówką wysyłacie przekaz o solidarności z adresatem lub adresatką. Zapraszacie ich też do zastanowienia się nad swoim sposobem myślenia i poglądami oraz do działania na rzecz bardziej tolerancyjnego społeczeństwa.

1 | Oglądamy i analizujemy zdjęcia

Podczas warsztatu wspólnie przyjrzyjecie się z bliska sześciu zdjęciom, zastanowicie się nad nimi, będziecie rozmawiać o swoich wrażeniach i poglądach, zadawać pytania, skupiać się na pracy fotografek i fotografów oraz na tym, co chcieli przekazać. Dowiedziecie się, że zdjęcie można rozumieć na różne sposoby – istnieje więcej niż jedna interpretacja fotografii.

2 | Zastanawiamy się, jak postrzegamy innych. Badamy stereotypy

Zapraszamy waszą grupę do refleksji na tematy poruszone przez autorkę lub autora zdjęcia. Porozmawiacie o tym, jak postrzegacie innych ludzi i miejsca. Potem popracujecie ze stereotypami i uprzedzeniami, które mogą się przy tej okazji ujawnić.

- Czy wiecie, skąd się wzięły te myśli? Jakie doświadczenia, wiadomości, wartości i normy wpływają na wasze postrzeganie ludzi, miejsc, zdarzeń?
- Czy rozumiecie, skąd się biorą stereotypy i uprzedzenia oraz jakie czynniki wpływają na ich powstawanie? Dlaczego i w jaki sposób inni ludzie je wzmacniają?

03 | Piszemy wiadomości

Następnie dostaniecie pocztówki (każda z jednym z sześciu zdjęć) i napiszecie na ich odwrocie wiadomości do nieznanymi adresatek i adresatów. Pomogą wam w tym ćwiczenia, które wykonacie podczas warsztatu pisarskiego. Wykorzystując swoje pomysły, stworzycie brudnopisy, a potem przepiszecie gotowe wiadomości na pocztówki. Możecie je też dowolnie ozdobić i pokolorować. Podpiszcie się tylko imionami.

4 | Wysyłamy kartki

Należy:

- złożyć kartkę tak, aby nie otworzyła się w drodze do adresata;
- zaadresować kartkę lub ustalić z urzędem pocztowym, że listonoszki dostarczą niezaadresowane kartki do losowo wybranych osób;
- nakleić znaczek i wysłać!

5 | Wysyłamy kartki

Zakończyliście i zakończyłyście najważniejszą część akcji: podzieliliście się swoim punktem widzenia i wysłałyście kartki w świat jak listy w butelkach. Przed wami jeszcze wspólne omówienie programu i oczekiwanie na odpowiedź. Pamiętajcie, że czasem adresatki odpowiadają po jakimś czasie, czasami też nie odpisują wcale. Jak myślicie, dlaczego tak się dzieje?

Jak wysłać pocztówki w Europie?

Solidarność. Podaj dalej! może być okazją do pracy na poziomie międzynarodowym. Organizując akcję w swojej szkole, warto współpracować z nauczycielkami i nauczycielami języków obcych, lub omówić w klasie temat dwujęzyczności.

Jedną z propozycji jest nawiązanie kontaktu z zagraniczną szkołą, która również bierze udział w programie. Dla uczestników może to być okazją do wymiany myśli na temat panujących w danym kraju realiów i wspólnych wartości – wszystko to w innym języku.

Informacje o szkołach można znaleźć na interaktywnej mapie dostępnej na stronie internetowej programu: <https://fraternity-card.eu/en/schools>.

Sześć tematów w sercu edycji 2024/2025

Aby wzmocnić zaangażowanie młodzieży w program, organizacje partnerskie zdecydowały się zaprosić młodych ludzi do konsultacji tematów. W każdym kraju młodzież w wieku 12–25 lat głosowała (w sieciach społecznościowych i poprzez szkoły partnerskie) na tematy, które chciałyby zgłębiać. Zebrano ponad tysiąc czterysta głosów. Sześć tematów wybranych do tej edycji to: walka z dyskryminacją, zdrowie psychiczne i dobrostan, walka z rasizmem, równość płci, pokój na świecie i nierówności społeczne.

1 | Przeciwstawiamy się dyskryminacji

Czym jest dyskryminacja?

Dyskryminacja to nierówne traktowanie ze względu na określone przesłanki: pochodzenie, płeć, kolor skóry, status społeczny, zdrowie psychiczne, stopień sprawności itp. Może być wyrażana na wiele sposobów, od ignorowania, poprzez obraźliwe żarty, mikroagresję czy niejednakowe zasady, aż po otwarte stosowanie przemocy. Przejawy dyskryminacji są obecne w różnych obszarach życia, takich jak zatrudnienie (zarówno proces rekrutacji, jak i możliwość awansu zawodowego), dostęp do mieszkań, towarów i usług, edukacja, a także zachowania w przestrzeni publicznej.

Dyskryminacja jest przełożeniem na działanie zakorzenionych w nas uprzedzeń, które z kolei często wynikają z funkcjonujących społecznie stereotypów. Zależności te przedstawia tzw. łańcuch dyskryminacji:

Czym jest stereotyp?³

Stereotypy to rozpowszechnione w danej grupie opinie, przekonania, reprezentacje czy schematy poznawcze dotyczące innych grup społecznych lub kulturowych.

ŁAŃCUCH DYSKRYMINACJI³

Stereotypy są:

- PROSTE: nadmiernie upraszczają świat i są nieskomplikowane w formie. „Inni”, „obcy” są postrzegani jako bardzo różni od nas, często gorsi, ale bardzo podobni między sobą (to tzw. efekt jednorodności grupy obcej). Bardzo ogólna informacja o całej grupie jest przekładana na opinię o jednej osobie i odwrotnie.
- POWSZECHNE: mają społeczny charakter i są w mniejszym lub większym stopniu podzielane przez ogół.
- TRUDNO WERYFIKOWALNE: ze względu na przenoszenie na społeczność cech jej poszczególnych członków nie jest łatwo jednoznacznie podważyć dany stereotyp – w każdej grupie znajdują się także osoby, które go potwierdzają.

- NABYWANE: dziedziczone społecznie i kulturowo, przekazywane z pokolenia na pokolenie.
- TRWAŁE, SZTYWNE: odporne na niezgodne z nimi informacje. Raz nabyte przekonanie, szczególnie w dzieciństwie, trudno jest zmienić.

Czym jest uprzedzenie?

Uprzedzenie to negatywna postawa wobec zdefiniowanej społecznie grupy i każdej osoby, która jest postrzegana jako jej członkini⁵. Według znawców tematu (takich jak Gordon Allport) uprzedzenia zazwyczaj są oparte na stereotypach. Zawierają jednak także drugi kluczowy komponent – emocje. Element poznawczy (stereotyp) i afektywny (odczucie) mogą, lecz nie muszą, występować razem. Zdarza się, że osoba żywi określone

3. Za: *Edukacja antydyskryminacyjna. Podręcznik trenerski*, red. M. Branka, D. Cieślukowska, Kraków 2010.

4. Oprac. na podstawie: *Edukacja antydyskryminacyjna*, dz. cyt.

5. R.D. Ashmore, *Prejudice: Causes and cures*, [w:] *Social psychology: social influence, attitude change, group processes, and prejudice*, red. B.E. Collins, Reading MA 1970.

uczucie do pewnej grupy ludzi, mimo że nie potrafi opisać jej stereotypu. Jednym z przykładów uprzedzeń nie zawsze podbudowanych wiedzą, choćby nawet stereotypową, jest antysemityzm.

Prawo polskie i międzynarodowe zakazuje dyskryminacji ze względu na określone przesłanki. W naszym kodeksie pracy możemy ich znaleźć trzynaście. Należą do nich: płeć, wiek, niepełnosprawność, „rasa”, religia, narodowość, przekonania polityczne, przynależność związkowa, pochodzenie etniczne, wyznanie, orientacja seksualna, a także zatrudnienie na czas określony lub nieokreślony albo w pełnym lub w niepełnym wymiarze czasu pracy⁶. Warto jednak pamiętać, że rzeczywiste powody dyskryminacji nie są zbiorem zamkniętym.

Dowiedz się więcej

Stowarzyszenie Interwencji Prawnej:
www.interwencjaprawna.pl

Helsińska Fundacja Praw Człowieka:
www.hfhr.pl

Rzecznik Praw Obywatelskich:
www.rpo.gov.pl

Reaguj na przejawy dyskryminacji

Mimo że wydaje się to trudne, staraj się zawsze reagować na krzywdzące opinie w klasie i szkole. Bardzo ważne jest, by rozpoznawać i nazywać stereotypy, uprzedzenia i mowę nienawiści – w przeciwnym razie ryzykujemy, że dyskryminujące poglądy zostaną uznane za akceptowalne, a wykluczające zachowania będą traktowane jako norma. Takie sytuacje obniżają poczucie bezpieczeństwa w klasie (nie wiadomo, pod którym adresem padnie kolejna obelga) oraz zaangażowanie w pracę. Zwracaj uwagę nie tylko na jawną przemoc czy mowę nienawiści, ale także na mikroagresje – ignorowanie ich będzie prowadziło do eskalacji.

Staraj się reagować edukacyjnie, nie atakując personalnie uczniów i uczennic: „To, co dostrzegam w twojej wypowiedzi, powoduje, że...”, „Kiedy słyszę takie ostre stanowisko, to...”. Jeśli zdecydujesz się na silniejszą reakcję, zamiast

przywoływać abstrakcyjne reguły („Nie wolno tak mówić”, „Regulamin nie pozwala...”), do których trudno się odnieść, a których zasadność łatwo podważyć, mów w swoim imieniu („Niepokoją mnie takie dowcipy, bo są krzywdzące”). To skraca dystans i sprawia, że osoba wyrażająca dyskryminujące opinie musi skonfrontować się z autentyczną reakcją wywołaną przez jej słowa lub działanie.

W przypadku szczególnie negatywnych lub nienawistnych komentarzy twoja reakcja może być bardziej złożona. Dobrym rozwiązaniem jest udzielenie informacji zwrotnej. Może ona wyglądać tak:

~ zauważenie i nazwanie sytuacji („Mówisz o tej grupie w bardzo stereotypowy/kategoryczny sposób”);

~ pokazanie konsekwencji („To krzywdzi osoby w tej szkole”, „To powoduje, że nie zauważamy...”, „To narusza zasady rozmowy, na które się umówiliśmy”); nazwanie swoich uczuć („Niepokoi/martwi mnie, że...” „Zastanawia mnie, co to znaczy, że się do tego odwołujesz”); jasny sprzeciw („Nie chcę, żebyśmy rozmawiali w ten sposób”, „Chcę, żebyśmy przestrzegali zasad, na które się umówiliśmy”, „Nie ma zgody na dyskryminację w naszej klasie i szkole”).

Ważne, aby twoja reakcja była zdecydowana, konfrontująca wobec wypowiedzi, ale bezstronna wobec konkretnego ucznia. Oddziel osobę od problemu: nie obrażaj, nie poniżaj (nie mów: „Tylko ktoś, kto nie myśli, może tak mówić”). Nie oceniaj też na podstawie pojedynczej wypowiedzi („Jesteś faszystką”). Być może osoba używająca takiego języka cytuje tylko zastysznaną odpowiedź. Może testuje twoją reakcję? A może mowa nienawiści jest formą sprzeciwu wobec czegoś zupełnie innego, na co nie ma wpływu? Kiedy osoba zostaje poniżona, przestaje się angażować – jej otwartość na zmianę postawy maleje. Daj szansę, postaw na edukację – dopytaj, jaka była

intencja takiej wypowiedzi, np. „Czy wiesz, co to określenie oznacza? Jeśli wiesz, że jest obraźliwe, to dlaczego je stosujesz? Co chciałaś osiągnąć w ten sposób? Jakie są konsekwencje używania takiego języka?”.

Zadbaj o osoby, których dotyczy mowa nienawiści. Jeśli jest wymierzona w tożsamość młodych ludzi, którzy uczą się w tej klasie – udziel im wsparcia indywidualnie lub na forum. Możesz powiedzieć: „Zapewniam wszystkich, że nie będziemy w ten sposób mówić o sobie nawzajem” lub (indywidualnie): „Jeśli to będzie się powtarzać, zawsze możesz do mnie przyjść”, „Nikt nie ma prawa mówić do ciebie w ten sposób”.

Uważaj na generalizacje, oddzielaj fakty od (stereotypowych) opinii

Jeśli prowadzisz z dziećmi lub młodzieżą rozmowę o różnicach międzyludzkich i międzygrupowych, wcześniej czy później w wypowiedziach pojawi się kategoryzowanie. Najczęściej oznacza to podkreślanie cechy wspólnej i różnicy z grupą alternatywną (np. opozycja kobiety – mężczyźni, młodzi – starzy, Polacy – nie-Polacy). To naturalna reakcja wynikająca z potrzeby określenia grupy, która jest postrzegana jako obca i o której osoby mówiące mogą mieć bardzo niewiele informacji. Takie przypisanie ogólnych cech dostarczających jakiegokolwiek wiedzy pozwala zaspokoić pierwszą potrzebę opisu. Choć samo kategoryzowanie nie jest szkodliwe, a wręcz ułatwia nam codzienne funkcjonowanie, to jednak ten sam mechanizm odpowiada za powstawanie krzywdzących uogólnień – stereotypów.

Dlatego tak ważna jest twoja świadomość zagrożeń, które wiążą się z kategoryzowaniem, a także reagowanie na jego przejawy. Pierwszą, najważniejszą rzeczą jest nazwanie tego, co się dzieje, czyli ujawnienie generalizacji – podkreśl, że wypowiedź jest uogólnieniem, i pokaż, jakie mogą być jego konsekwencje („Słyszę, jakie jest twoje stanowisko. Jednocześnie obawiam się, że mówienie o tym w tak ogólny sposób utrudni nam rozmowę o...”).

Pomocne będzie sprowadzenie uogólnienia do indywidualnej opinii, czyli przeformułowanie generalizacji w rodzaju „Wszystkie uchodźczynie to...”, „Przecież wszyscy wiedzą, że muzułmanie...” w taki sposób, by nadać im formę osobistych przekonań, którymi *de facto* są („Rozumiem, że takie jest twoje przekonanie o...”, „Słyszę, że taka jest twoja opinia na temat...”). Pomagaj w odróżnianiu faktów od opinii, odwołuj się do rzetelnych i sprawdzonych źródeł wiedzy.

Zachęcaj też uczennice, by odwoływały się do własnych lub wspólnych doświadczeń, co może być wstępem do osobistej rozmowy i szczerzej wymiany opinii („Co z twojego doświadczenia potwierdza tę opinię?” lub „Czy masz choć jedno doświadczenie, które przeczy temu przekonaniu?”).

Pamiętaj: stereotyp jest mechanizmem poznawczym – uogólniając, próbujemy poradzić sobie z nadmiarem informacji. To, że wszyscy kategoryzujemy i posługujemy się stereotypami, zwykle nie jest świadomym zabiegiem; nie wiąż go zatem z wiekiem, brakiem dojrzałości czy niską inteligencją. Ważne, by przyjąć wobec prostych i generalnych sądów (swoich i innych) postawę wątpliwą: skąd to wiem? Czy na pewno tak jest? Co pokazują badania? Czy to możliwe, żeby grupę kilkudziesięciu milionów ludzi opisać jednym stwierdzeniem typu „Wszyscy Polacy są...”?

Wzmacniaj głosy mniejszościowe i wspieraj różnorodność w klasie

Twórz przestrzeń, w której wszystkie osoby (ze szczególnym naciskiem na dzieci i młodzież z grup mniejszościowych) mają szansę się wypowiedzieć, brać udział w aktywnościach i dzielić się umiejętnościami w każdej sytuacji: podczas warsztatów integracyjnych, regularnych lekcji czy projektu szkolnego. Przez grupę mniejszościową rozumiemy tu grupę z jakichś powodów nieuprzywilejowaną, niemającą siły przebicia.

Doceniaj nienormatywne umiejętności i wykorzystuj je w zadaniach zespołowych (np. warunkiem wykonania ćwiczenia jest odczytanie instrukcji po niemiecku lub umiejętność przekładania przedmiotów pałeczkami – wówczas dzieci znające język niemiecki lub jadające na co dzień pałeczkami stają się zasobem grupy). Warto też rotacyjnie wyznaczać dzieci do ról liderkich (takich jak sprawozdawca zespołu lub koordynatorka zadania). Dbaj, by dzieci z grup mniejszościowych mogły wypowiadać się na lekcji w tym samym stopniu co rówieśniczki. Poświęć jak najwięcej czasu na aktywności, które budują relacje między uczniami i uczennicami oraz pozwalają im lepiej się poznać. Są to m.in. zadania zespołowe, ćwiczenia nastawione na współpracę i umożliwiające integrację. Nie musisz poświęcać na to całej lekcji, jednak zajęcia powinny być zorganizowane tak, żeby pomagać dzieciom we wzajemnym poznawaniu się – nawet kosztem liczby wykonanych zadań czy przekazanej wiedzy.

Zorganizuj warsztaty lub zajęcia integracyjne – budowanie więzi może stać się motywem przewodnim kilku, a nawet kilkunastu lekcji wychowawczych poświęconych tworzeniu przyjaznego, włączającego klimatu w klasie. Ważną perspektywą w organizacji takich zajęć może być uwzględnienie w ich scenariuszu zajęć hipotezy kontaktu Gordona Allporta – określił on warunki skutecznej współpracy w grupach, w których poziom uprzedzeń jest wysoki.

Dowiedz się więcej

Dyskryminacja w szkole – obecność nieusprawiedliwiona, red. K. Gawlicz, P. Rudnicki, M. Starnawski, Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, Warszawa 2015.

Wielka nieobecna – edukacja antydyskryminacyjna, red. M. Abramowicz, Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, Warszawa 2011.

Drama w edukacji o uchodźcach i uchodźczyniach. Scenariusze zajęć do pracy w szkołach, red. M. Branka, D. Cieślukowska, Warszawa 2016.

Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej – biblioteka: www.ffrs.org.pl/biblioteka

Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej – publikacje: www.tea.org.pl/biblioteka

2 | Albeizm

Ableizm (ang. *ableism, disableism, handicapism*) to dyskryminacja ze względu na stopień sprawności. Ogromny wpływ na nią ma sposób, w jaki definiuje się niepełnosprawność. Ableizm to przekonanie, że osoby z niepełnosprawnością są gorsze i stoją niżej w hierarchii, a sama niepełnosprawność jest czymś negatywnym, co powinno być leczone, naprawiane lub eliminowane.

To obecnie jedna z głównych form wykluczenia w Polsce. Mamy z nią do czynienia w środkach transportu, mieszkalnictwie i dostępie do wypoczynku. Wiele miejsc – w tym instytucji publicznych – nie jest dostosowanych architektonicznie, brakuje w nich informacji dla osób z niepełnosprawnościami wzroku, tłumaczeń na polski język migowy itp. Najczęstsza jest jednak dyskryminacja na rynku pracy, mimo że Kodeks pracy wyraźnie zabrania nierównego traktowania ze względu na poziom sprawności.

Przejawem dyskryminacji może być też nadmierna troska i nieproszona pomoc, np. pomaganie osobie poruszającej się na wózku wbrew jej woli – takie zachowania świadczą o nietraktowaniu osoby na równi z nami.

Dowiedz się więcej

Stowarzyszenie Strefa Wenus z Milo na Facebooku

Fundacja Widzialni.org: www.widzialni.org

3 | Nierówności społeczne

Nierówne traktowanie osób ze względu na ich status społeczno-ekonomiczny wciąż jest stosunkowo rzadko wymieniane jako forma dyskryminacji. Jednocześnie to ten jej rodzaj, z którym styka się znaczna większość osób, w tym dzieci i młodzieży. W badaniach przeprowadzonych przez Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej i przedstawionych w raporcie *Dyskryminacja w szkole – obecność nieusprawiedliwiona* status ekonomiczny – bieda, ubóstwo – to jedna z trzech najczęściej wskazywanych przez młodzież przesłanek dyskryminacji w szkole (zaraz po orientacji seksualnej oraz pochodzeniu narodowym lub etnicznym).

Ważnymi przejawami nierówności społecznych są: niejednakowy dostęp do edukacji, opieki zdrowotnej, mieszkania, dóbr i usług społecznych (w tym nierówne traktowanie w instytucjach), a także mniejsza wolność wyrażania się lub korzystania z prawa do spotkań i głosowania.

Jednak równie istotne, a dużo mniej widoczne jest powielanie i wzmacnianie stereotypów dotyczących statusu społecznego, sytuacji ekonomicznej lub poziomu wykształcenia. Klasizm, czyli dyskryminacja ze względu na status ekonomiczno-społeczny, wyrasta z przekonania, że w społeczeństwie możemy wyróżnić „elitę” – osoby „lepiej urodzone”, lepiej sytuowane i wykształcone, których pozycja usprawiedliwia traktowanie ich inaczej niż większości ludzi. Przyjmowanie tego za naturalną sytuację wzmacnia hierarchie społeczne i pogłębia wspomniane wcześniej różnice. Osoby zagrożone wykluczeniem mają więc do pokonania podwójne przeszkody: trudniejszą sytuację (na przykład wynikającą z braku pieniędzy na pomoce szkolne i korepetycje albo z konieczności szybkiego pójścia do pracy), a także społeczną akceptację takiego porządku.

Uprzedzenia klasowe są widoczne w codziennych sytuacjach i rozmowach. To na przykład uznawanie dzieci i młodzieży uczęszczających do

prywatnych szkół za elitę, a osób ze szkół publicznych za gorzej wykształcone. To usprawiedliwianie osób publicznych popełniających wykroczenia lub przestępstwa (np. przekraczanie prędkości – „Jechała na ważną konferencję” lub prowadzenie samochodu pod wpływem alkoholu – „Jest artystą, żyje pod dużą presją”). Wreszcie – to też nadmierny zachwyt nad inteligencją czy osiągnięciami osoby z grupy nieuprzywilejowanej.

W kapitalistycznym społeczeństwie nieraz możemy zaobserwować paradoks: z jednej strony wspomnianą akceptację dla utrwalonego porządku klasowego i lepsze traktowanie określonych grup, a z drugiej przekonanie, że osoby, które mają w życiu trudniej, same są sobie winne. Przekonanie, że każdy z nas ma jednakowe możliwości i „wystarczy się postarać”, żeby osiągnąć sukces, może być bardzo krzywdzące.

Kontekst szkolny

Według socjolożki edukacji dr hab. Marty Zahorskiej „status społeczno-ekonomiczny jest najsilniejszym predyktorem kariery szkolnej ucznia”. Ogromnym zadaniem szkoły i szerzej – systemu edukacji – jest zmniejszanie rzeczywistych trudności i wsparcie osób zagrożonych wykluczeniem.

Jednak równie ważne wydaje się budowanie społeczności, w których nierówne traktowanie jest zauważane i kwestionowane. Dzięki temu możemy przyczynić się do zmiany postaw i stopniowego eliminowania podziałów uznawanych dziś za naturalne.

Dowiedz się więcej

H. Gill-Piątek, H. Krzywonos, *Bieda – przewodnik dla dzieci*, Warszawa 2010.

E. Tarkowska, *Nie masz kasy. Jesteś nikim. O pogłębianiu nierówności przez szkołę* [w:] *Wychowanie. Pojęcia, procesy, konteksty*, red. M. Dudzikowa i M. Czerpaniak-Walczyk, t. 4, Gdańsk 2008.

4 | Rasizm

Nie sposób mówić o rasizmie bez odwołania się do słowa „rasa”, które samo w sobie jest problematyczne. Pojęcie to ma wiele znaczeń i bywa mylnie używane. W tradycyjnym, podręcznikowym ujęciu ideologie rasistowskie dzielą ludzi na różne „rasy”, twierdząc, że taki podział jest uwarunkowany biologicznie i że należące do nich osoby mają odmienne cechy umysłowe, które wynikają z genetyki. Teza ta została jednak jednoznacznie obalona przez naukowców. Wspomniane ideologie tworzą też hierarchię „biologicznych ras” – ta kolonialna praktyka była powszechna aż do drugiej wojny światowej, a jej skutki są obecne do dziś.

W szerszym rozumieniu termin „rasizm” dotyczy dyskryminacji grup etnicznych uznawanych za nienależące do „rasy białej” (czyli przede wszystkim do białych Europejczyków i Amerykanek) nie tylko ze względu na ich rzekome cechy biologiczne, ale także na przynależność kulturową i przypisywane cechy, które są uznawane za trudne lub niemożliwe do zmiany. Z prawnego punktu widzenia wciąż nie istnieje jedna obowiązująca definicja rasizmu, jednak możemy przyjąć tę zaproponowaną przez Europejską Komisję przeciwko Rasizmowi i Nietolerancji (ECRI). Według niej dyskryminacja rasowa to różnica w traktowaniu ze względu na „rasę”, kolor skóry, język, religię, narodowość lub pochodzenie narodowe czy etniczne; zachowanie to nie ma obiektywnego i rozsądnego uzasadnienia.

Na poziomie mikroagresji przejawami dyskryminacji rasowej mogą być też fałszywe założenia, np. zwracanie się do nieznajomej osoby niebiałej po angielsku albo „komplementy” w stylu „Jak dobrze mówisz po polsku!” – takie zachowania są odzwierciedleniem przekonania, że Polki i Polacy zawsze są osobami białymi. To także krzywdzące powiedzenia i „żarty”, które wiele osób powtarza jako utarte hasła, nie zastanawiając się nad ich znaczeniem, a które mogą pogłębiać stereotypy.

W polskim kontekście rasizm często wiąże się z szerszym zjawiskiem: agresywnym nacjonalizmem, któremu towarzyszą silne postawy antyimigracyjne. Widać to chociażby na przykładzie wzrastającej niechęci wobec osób z Ukrainy, które mimo przynależności do rzekomej „białej rasy” nierzadko spotykają się z uprzedzeniami ze strony Polaków.

Wpływ rasizmu był druzgocący dla ludzkości. Rasizm usprawiedliwiał łamanie praw człowieka – niewolnictwo, kolonializm, apartheid, przymusową sterylizację i unicestwienie narodów. Pozostaje wciąż zakotwiczony w społeczeństwach i współczesnych politykach, nawet jeśli nie zawsze jest jasno wyrażony. Jedną z najczęstszych przyczyn postaw rasistowskich jest strach przed różnicami powodowany ignorancją lub brakiem informacji. Poradzenie sobie z tym może być trudne, ponieważ postawy te są czasami bardzo zinternalizowane.

Zarówno polskie, jak i unijne przepisy zabraniają takiej dyskryminacji, a nawet uznają ją za podstawę do zarzutów karnych. Często jednak prawo nie jest wystarczająco egzekwowane, a stosunek do osób niebiałych wciąż pozostaje daleki od ideału. Aż 61% osób biorących udział w badaniu Eurobarometru w 2023 roku twierdzi, że w ich kraju powszechna jest dyskryminacja ze względu na kolor skóry. W przypadku pochodzenia etnicznego to 60%⁷.

Dowiedz się więcej

Stowarzyszenie Nigdy Więcej:
www.nigdywiecej.org

Polska Akcja Humanitarna:
www.pah.org.pl/dlaczego-rasizm-dotyczy-dyskryminacji-wylaczenie-osob-nie-bialych/?enable_cookies=all

5 | Równość płci

Równość płci jest jedną z kluczowych kwestii w debatach i priorytetem politycznym w większości krajów europejskich. Ale jak to się przekłada na naszą rzeczywistość? W jakim miejscu jesteśmy teraz? Czy to

w pracy, czy w domu, równość pomiędzy płciami nie została jeszcze osiągnięta. Redukcja nierówności – zarówno związanych z polityką państwa, jak i tych funkcjonujących w społecznych przekonaniach – jest długim procesem.

Sytuacja na rynku pracy

Kobiety są niedostatecznie reprezentowane na rynku pracy. W Polsce w ostatnim kwartale 2023 roku aktywnych zawodowo było 79% kobiet i 84,3% mężczyzn w wieku produkcyjnym⁸.

Kobiety w Europie są coraz bardziej wykwalifikowane i częściej niż mężczyźni uzyskują wyższe wykształcenie. Jednak ze względu na obowiązki rodzinne wiele z nich nie czuje się tak swobodnie w wyborze pracy lub nie ma takich możliwości zatrudnienia jak mężczyźni. Z tego samego powodu kobiety częściej pracują w niepełnym wymiarze godzin.

Język jako kluczowy czynnik równości płci

Język to jeden z najistotniejszych czynników, które determinują postawy kulturowe i społeczne. Dlatego używanie języka wrażliwego na płeć jest niezwykle ważnym środkiem promowania równości płci i zwalczania uprzedzeń na tym tle. Oznacza to mówienie i pisanie w sposób, który nie dyskryminuje żadnej płci, tożsamości społecznej ani tożsamości płciowej i nie utrwała związanych z nimi stereotypów.

Jest szereg rozwiązań, które pomagają zwiększać równość płci poprzez język. Można na przykład:

- pytać osoby, jak chcą być nazywane, oraz używać form i zaimków odpowiadających ich tożsamości płciowej;
- podkreślać płeć, gdy jest ona istotna dla komunikacji, a nie robić tego, gdy tak nie jest (na przykład używać określeń neutralnych płciowo);

- weryfikować własny język pod kątem stereotypów, np. „Grasz w piłkę jak baba”, „Chłopaki nie płaczą” – takie powiedzenia są mocno zakorzenione w społeczeństwie i wiele osób używa ich bez złych intencji, ale w ten sposób utrwała krzywdzącą wszystkie osoby, opartą na nierównościach wizję świata.

Dowiedz się więcej

Fundacja Autonomia:
www.autonomia.org.pl

Fundacja Feminoteka:
www.feminoteka.pl

Fundacja Przestrzeń Kobiet:
www.przestrzennkobiet.pl

Mamy Głos:
www.mamyglos.weebly.com

Fundacja Kosmos dla Dziewczynek:
www.kosmosdladziewczynek.pl

Ogólnopolski Strajk Kobiet:
www.strajkkobiet.eu

M. Kostro, K. Wróblewska-Pawlak, *Formy adresatywne jako środek jawnej i ukrytej deprecjacji kobiet polityków w polskim dyskursie polityczno-medialnym*, Warszawa 2013.

Strona i poradniki Etyka języka:
www.etykajęzyka.pl

6 | Zdrowie psychiczne i dobrostan

Strategia UE na rzecz młodzieży na lata 2019–2027 poświęca jedną piątą ze swoich jedenastu celów zdrowiu psychicznemu i dobrostanowi. Cele te odnoszą się do poprawy dobrostanu psychicznego, zaprzestania stygmatyzacji problemów ze zdrowiem psychicznym i zwalczania błędnego poglądu, że dotyczą one tylko jednostek, a także do promowania włączania społecznego młodych ludzi.

Szkoła może aktywnie wzmacniać odporność młodych osób rozumianą jako zdolność do radzenia sobie

7. *Discrimination in the European Union*, Eurobarometer, <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2972> [dostęp: 3.10.2024].

8. Główny Urząd Statystyczny, *Pracujący, bezrobotni i bierni zawodowo (wyniki wstępne Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności)*, Warszawa 2024.

z trudnościami i powrotu do równowagi, zdolność do adaptacji, a także umiejętność rozpoznawania własnych obszarów wpływu. Na odporność patrzymy w szerszym kontekście: dobrostanu i zdrowia (nie tylko psychicznego).

Na odporność wpływa wiele czynników – osobowościowych, środowiskowych i relacyjnych.

Materiały dotyczące wybranych obszarów z zakresu zdrowia psychicznego znajdziesz na stronie Fundacji Szkoła z Klasą w zakładce Szkoła Dobrostanu: www.szkolazklasa.org.pl/obszary/szkola-dobrostanu.

W ramach każdego z nich oferujemy:

- dostęp do wiedzy eksperckiej i rozbudowanej strategii działania w środowisku szkolnym;
- konkretne pomoce dydaktyczne i zestaw materiałów do pracy z uczniami i uczennicami;
- wskazówki, jak najlepiej pracować z oferowanymi narzędziami.

Materiały dotyczące redukcji stresu i integracji klasy znajdziesz w zakładce Razem w Klasie: www.szkolazklasa.org.pl/materialy/razem-w-klasie-2.

Możesz również wziąć udział w kursie praktyki mindfulness (Kropki Uwagi) dla osób nauczycielskich, który pomaga w redukcji stresu, poprawie nastroju i samoakceptacji: www.kursy.szkolazklasa.org.pl/kurs-kropki-uwagi.

Wszystkie materiały oraz kurs są dostępne bezpłatnie.

7 | Pokój na świecie

Pokój to jedna z najważniejszych wartości, o której marzy chyba każda osoba, chociaż możemy go różnie rozumieć, w zależności od kontekstu, w jakim żyjemy. Jest niezbędny do zapewnienia podstawowych praw

i zaspokojenia najważniejszych potrzeb (prawo do życia, godność, bezpieczeństwo, zdrowie). Oczywiście sam ich nie gwarantuje, ale jest jednym z filarów, na których się opierają.

Czy żyjemy w czasach pokoju?

Patrząc z perspektywy naszego położenia geograficznego, można odnieść wrażenie, że żyjemy w najlepszym pod tym względem czasie od początku historii ludzkości. I rzeczywiście – w Polsce dorasta kolejne pokolenie, które nie ma doświadczeń wojennych. Do niedawna w naszych mediach stosunkowo niewiele czasu poświęcano wojnom, a te, o których mówiono, wydawały się bardzo odległe.

Jednak jeśli spojrzymy na zagadnienie globalnie, zauważymy, że wizja pokojowego świata jest złudna. W 2023 roku na świecie toczyły się 183 konflikty zbrojne – ich liczba zwiększyła się w ostatnich latach, a skutki coraz częściej dotyczą ludność cywilną⁹.

Od niedawna Polki i Polacy coraz silniej bezpośrednio stykają się ze skutkami wojny. Po 24 lutego 2022 roku, kiedy rozpoczęła osiem lat wcześniej inwazja Rosji na Ukrainę przybrała pełnoskalową formę, w Polsce pojawiły się setki tysięcy osób uciekających przed wojną. W marcu 2023 roku w naszym kraju było prawie milion osób z Ukrainy objętych ochroną czasową¹⁰.

Liczby i statystyki pokazują skalę zjawisk, ale ukrywają przed nami indywidualne historie. Warto – a nawet trzeba – pamiętać, że za każdym z numerów kryje się opowieść o strachu, bólu, stracie, a jednocześnie nadziei. Że w objętych wojną miejscach są osoby, które nie tylko próbują przeżyć, ale też kochają, mają swoje marzenia i starają się zapewnić sobie i bliskim odrobinę normalności, a nawet uśmiechu.

Wspomina o tym Zainab Salbi podczas wystąpienia na konferencji TED: „Umyka nam zupełnie inny wymiar wojen. Umyka nam historia mojej mamy, która w czasie każdego wycia syren, każdego nalotu, każdego odcięcia prądu dbała, żeby odegrać dla mnie i mojego brata teatrzyk kukiełkowy – żebyśmy nie bali się dźwięków eksplozji. Umyka nam historia Fareedy, nauczycielki gry na pianinie z Sarajewa, która dbała, żeby szkoła muzyczna była otwarta codziennie przez cztery lata oblężenia Sarajewa. I chodziła do tej szkoły, mimo że snajperzy ostrzeliwali i szkołę, i ją. I grała na pianinie, skrzypcach, wiolonczeli przez cały okres wojny, razem z uczniami ubranymi w rękawiczki, czapki i płaszcze. To była jej walka. To był jej opór”¹¹.

Podobne doświadczenia przywoziły osoby z Ukrainy. Dla większości ludzi w Polsce zetknięcie się ze współczesnymi wojennymi historiami było nowe i niełatwe. Nagłość i skala zjawiska często utrudniały integrację, zarówno jednej, jak i drugiej grupie. W przepracowywaniu tych trudności pomaga edukacja międzykulturowa (np. w ramach programu Razem w Klasie).

Co możemy zrobić

Pokój nie jest nam dany na zawsze – utrzymanie go w naszej części świata i dbanie o niego globalnie to ciągłe wyzwanie. I chociaż najwięcej mają do zrobienia decydentki i decydenci, to my też możemy dołożyć swoją cegiełkę.

Świadomie wybierać – np. podczas zakupów

Skoro jesteśmy częścią globalnej społeczności i mamy wpływ na jej kształt, możemy w codziennych sytuacjach wybierać inicjatywy i firmy działające na rzecz sprawiedliwego świata i pokoju, a rezygnować z takich, które przyczyniają się do wzmocnienia

-
9. Polska Agencja Prasowa, *Na świecie toczą się obecnie 183 konflikty zbrojne. To więcej niż przed trzema dekadami*, 28.12.2023, <https://www.pap.pl/aktualnosci/na-swiecie-tocza-sie-obecnie-183-konflikty-zbrojne-wiecej-niz-przed-trzema-dekadami> [dostęp: 26.10.2024].
 10. Główny Urząd Statystyczny, *Mieszkańcy Ukrainy objęci ochroną czasową*, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/migracje-zagraniczne-ludnosc/mieszkanicy-ukrainy-objeci-ochrona-czasowa,19,1.html> [dostęp: 26.10.2024].
 11. Z. Salbi, *Women, wartime and the dream of peace*, TEDGlobal 2010, https://www.ted.com/talks/zainab_salbi_women_wartime_and_the_dream_of_peace?subtitle=en [dostęp: 26.10.2024], tłum. własne.

nierówności i agresji. Przykładem może być korzystanie z tzw. Yale List of Shame¹² – to zestawienie ponad tysiąca przedsiębiorstw z oceną ich działań po eskalacji rosyjskiej wojny w Ukrainie. Dzięki temu możemy decydować się na takie marki, które wycofały się z Rosji, a więc nie wspierają jej finansowo. Nasze drobne działania, jeśli będzie nas coraz więcej, mogą mieć znaczenie. To także element kształtowania rozumienia globalnych współzależności.

Budować otwarte społeczeństwo

Szkoła jest miejscem, w którym możemy kształtować postawę otwartości i empatii. To jedno z najważniejszych zadań, przed jakimi dziś stoimy. Oswajanie i celebrowanie różnorodności, pokazywanie, jak działa świat i co wpływa na sytuację w różnych jego częściach, wzmacnianie zaangażowania – tu zaczyna się pokój.

Dowiedz się więcej

[Maraton pisania listów Amnesty International](#)

[Materiał edukacyjny Polskiej Akcji Humanitarnej nt. wojny i pokoju](#)

[Raporty Lekarzy bez Granic](#)

[Mohammed and Omar Show – profil na Instagramie pokazujący codzienne życie w Strefie Gazy](#)

[Razem w Klasie – program Fundacji Szkoła z Klasą wspierający integrację wielokulturową](#)

12. Yale School of Management, *Over 1,000 Companies Have Curtailed Operations in Russia—But Some Remain*, <https://som.yale.edu/story/2022/over-1000-companies-have-curtailed-operations-russia-some-remain> [dostęp: 26.10.2024].

Ćwiczenia z edukacji antydyskryminacyjnej

1 | Kilka definicji

Cel:

Zrozumienie przez uczniów pojęć, aby mogli pełniej uczestniczyć w kolejnych ćwiczeniach związanych z tematyką równości i różnorodności.

Osoby uczestniczące:

Uczennice szkół podstawowych lub średnich

Instrukcje dla osoby prowadzącej:

Poproś uczennice i uczniów, by przeczytali poniższe definicje i połączyli każdą z nich z odpowiednim pojęciem. Przedyskutujcie terminy i ich wyjaśnienia na forum, podając przykłady.

pojęcia

- UOGÓLNIENIE
- PATRIARCHAT
- UPREDZENIE
- STEREOTYP
- RASIZM
- MIZOGINIA
- HOMOFOBIA
- ANTYSEMITYZM
- DYSKRYMINACJA

definicje

- Negatywna ocena innych osób i trudne emocje wobec nich wynikające z ich przynależności do jakiejś grupy, pozbawione podstaw i dowodów.
- Ideologia oparta na przekonaniu, że mężczyźni mają przewagę nad kobietami i w związku z tym to mężczyznom przysługują przywileje i autorytet.
- Uproszczone przekonanie o jakiejś osobie i postrzeganie jej oparte na jej przynależności do określonej grupy.

- Postawa polegająca na niechęci lub wrogości wobec Żydów.
- Upraszczające twierdzenie lub opinia (odbiegające od faktów) na temat jakiegoś zjawiska lub osoby/ grupy osób oparte na pojedynczych doświadczeniach lub sytuacjach.
- Nienawiść i pogarda wobec kobiet.
- Gorsze, krzywdzące, nierówne traktowanie ze względu na przynależność do określonej grupy, często wyróżnionej na podstawie cechy tożsamościowej, np. płci, wieku, pochodzenia etnicznego, orientacji seksualnej, stanu zdrowia.
- Wszystkie uprzedzenia, postawy, osądy i zachowania mające negatywny wpływ na osoby homoseksualne.
- Ideologia oparta na przekonaniu, że istnieje hierarchia między grupami osób, „rasami”; to także zachowania wynikające z tej ideologii.

2 | Stereotypy i uprzedzenia

Cel:

Zbadanie sytuacji, w której pojawiają się uprzedzenia.

Osoby uczestniczące:

Uczniowie szkół podstawowych lub średnich

Instrukcje dla osoby prowadzącej:

Podziel klasę na zespoły liczące minimum cztery osoby.

Poproś grupy o przeczytanie tekstu *Złodziejka*.

Poproś, żeby każda osoba wypełniła kartę pracy – stworzyła listę stereotypów i uprzedzeń, z którymi spotyka się na co dzień.

Daj czas na porównanie list w małych grupach.

Na zakończenie poproś każdą grupę o podzielenie się wrażeniami w krótkiej dyskusji.

Tekst do refleksji

Złodziejka

Sonia jest nowa w naszej klasie. Zna ją kuzyn Marysi – mojej koleżanki. To on ostatnio powiedział nam: „Sonia jest miła. Jest też zabawna. Zdaje mi się, że jej tato jest Cyganem, ma taką ciemną karnację. Myślę, że Sonia lubi czasem ukradnąć jakiś drobiazg ze sklepu”. Po tygodniu Sonia została częścią naszej paczki. Naprawdę ją lubimy. Pewnego dnia Dawid nie mógł znaleźć długopisu. Szukał go wszędzie, aż w końcu powiedział: „Na pewno ktoś mi go ukradł”. Wszyscy zastanawiali się, kto mógł to zrobić. Szybko pojawiła się plotka, że była to ta nowa, Sonia. Wkrótce wszyscy ją podejrzewali. Sonia mówiła, że jest niewinna, ale nie wierzył jej nikt poza Marysią, Emilią i mną – trzema dziewczynami z naszej paczki. Ale nie odważyliśmy się bronić Soni. Podczas przerw siedziała sama. Dwa dni później Dawid znalazł długopis. Zostawił go w domu.

Zastosowanie

Tekst pokazuje, jaką szkodę może wyrządzić postawa wobec jakiejś osoby oparta na wyobrażeniu o niej, które tworzymy ze względu na jej przynależność do danej grupy.

Taką postawę nazywamy uprzedzeniem.

Upředzenie to negatywny stosunek do innych mimo braku racjonalnych podstaw. To osądzanie osoby (lub całej grupy) i wyrabianie sobie o niej negatywnej opinii przed jej poznaniem. Upředzenie to tymczasowy osąd, który formułujemy z góry, interpretując i upraszczając to, co widzimy i słyszymy.

Przykład: „Skoro lubi chodzić na mecze, to na pewno jest kibolem, a skoro tak, pewnie jest agresywny”.

Stereotyp to przekonanie, że osoba posiada jakąś cechę, ponieważ należy do określonej grupy. Niekoniecznie jest negatywny, co nie zmienia faktu, że może być krzywdzący – choćby dla osób, które nie posiadają jakiejś cechy i czują się przez to wykluczone.

Przykłady: „Kobiety nie umieją prowadzić samochodów”. „Mieszkańcy Poznania uwielbiają porządek”.

Karta pracy

Niektóre upředzenia i stereotypy

1. Kogo dotyczą wypisane poniżej hasła? Kto wykonuje wskazane czynności? Uzupełnij, wpisując pierwszą osobę, która przychodzi ci do głowy.

gotuje jedzenie _____

dużo płacze _____

ciężko pracuje _____

prasuje ubrania _____

czyta gazetę _____

marnuje pieniądze _____

prowadzi samochód _____

ma łatwe życie _____

Porównajcie swoje odpowiedzi w grupach. Czy dostrzegacie jakieś ukryte upředzenia?

2. Uzupełnij poniższe zdania kliszą lub upředzeniem, które jest twoim zdaniem powszechne. Kiedy skończysz, porównaj swoje odpowiedzi z tym, co napisały pozostałe osoby w twojej grupie. Będziecie potem dyskutować na ten temat w większym gronie.

Dziewczyny są... _____

Chłopcy są... _____

Młodzi ludzie są... _____

Osoby starsze są... _____

Mieszkańki miast są... _____

Mieszkańcy wsi są... _____

Obcokrajowcy są... _____

Europejki są... _____

Osoby, które dużo podróżują, są... _____

FOTOGRAFIE

I ĆWICZENIA

Elementy analizy zdjęć

Nierówności społeczne

© Oskar Wangart — *Postęp?*

Oskar Wangart

Oskar Wangart jest fotografem amatorem. Dopiero od około roku zajmuje się fotografią „na poważnie”. Jak mówi, robienie zdjęć sprawia, że patrzy na otaczający świat w inny sposób – dostrzega więcej, zwraca uwagę na emocje osób wokół i jest bardziej uważny. Ma reporterski styl fotografowania, jednak jeszcze go rozwija. Według Wangarta zaletą niebycia profesjonalistą jest to, że tworzy własne lub wybrane przez siebie projekty. Nie pociąga go praca w studio – woli np. portrety w naturalnym środowisku.

66 KOMENTARZ FOTOGRAFA:

Wola to jedna z najstarszych warszawskich dzielnic, która została w znacznym stopniu zniszczona podczas II wojny światowej. Uratowane z piekła wojny kamienice jeszcze do niedawna służyły jako mieszkania czynszowe, będąc dachem nad głową dla często najuboższych mieszkańek miasta. Obecnie te zabytkowe domy, nie tylko na Woli, lecz również w innych dzielnicach miasta, są wyburzane, żeby zrobić miejsce na kolejne biurowce. Przestrzeń miejska, zamiast służyć do życia, staje się wyłącznie miejscem pracy.

Wrażenia

niepokój, ciekawość, zaskoczenie, poczucie opuszczenia

Istotne elementy wizualne

kontrast, stary budynek, nowy biurowiec, miasto, potrójny plan, okna, gładka powierzchnia, chropowata powierzchnia

Tematy, które warto poruszyć

gentryfikacja, ubóstwo, polityka mieszkaniowa, nieuczciwość deweloperów, rażące nierówności, przesiedlenia mieszkańców i mieszanek

Pytania dodatkowe

Czy postęp jest jedyną drogą rozwoju miast?

Czy powinniśmy „oczyszczać” miasto ze starych i zniszczonych budynków?

Kiedy powinniśmy zachowywać stare budownictwo?

Czy to sprawiedliwe, że w centrach miast mogą mieszkać tylko bogaci ludzie?

Kiedy deweloperzy mogą decydować o tym, czy coś zostanie wyburzone, czy wybudowane?

Czy słyszeliście o prawach lokatorów i lokatorek?

Czy ludzie walczą o nie w waszym sąsiedztwie?

Materiał dodatkowy – wywiad z fotografem:

<https://www.szkoiazklasa.org.pl/>

[fotografia-to-zauwazanie-rzeczy-rozmowa-w-ramach-programu-solidarnosc-podaj-dalej/](#)

Gentryfikacja polega na usuwaniu dotychczasowych mieszkań i zastępowaniu ich biurami oraz deweloperskimi osiedlami, które są zupełnie niedostępne dla mniej zamożnych. Pył ulatujący z wyburzanych ścian i hałas młotów pneumatycznych zagłuszają wszelkie oznaki dawnego życia. W miejscu wyburzanej kamienicy ze zdjęcia zostanie postawiony ponad 100-metrowy drapacz chmur, przez rozbite okna widać jej przyszłość. //

Rasizm

© Ladislav Tomičić — Wszystkie kolory są piękne

Ladislav Tomičić

Ladislav Tomičić (ur. w 1977 roku w Bośni i Hercegowinie) ukończył szkołę podstawową i średnią w miejscowości Busovača. Uczęszczał na Wydział Nauk Politycznych Uniwersytetu w Zagrzebiu. W latach 2001–2022 pracował jako dziennikarz i redaktor w gazecie „Novi List” w Rijece. Od 2022 roku jest redaktorem i gospodarzem internetowego kanału telewizyjnego VIDA TV, należy też do założycieli portalu internetowego Lupiga.com. Fotografiją zajmuje się od 2002 roku.

66 KOMENTARZ FOTOGRAFA:

Na zdjęciu widzimy młodych mężczyzn i kobiety, którzy uczestniczyli – jako zawodnicy/zawodniczki, widzowie i kibicki – w XVIII antyrasistowskim turnieju Mundiali Antirazzisti w Bosco Albergati we Włoszech. Wydarzenie gromadzi osoby chcące wyrazić swój sprzeciw wobec rasizmu i faszyzmu. Zdjęcie zostało zrobione tuż po jednym z meczów piłki nożnej, który odbył się pod hasłem: „Zwycięstwo nie jest ważne, liczy się spotkanie towarzyskie”.

Zagreb 041 to klub piłkarski założony w 2014 roku przez grupę White Angels. Jej członkowie, rozczarowani sytuacją w swoim poprzednim klubie piłkarskim, nieuczciwą

Wrażenia

duma, szczęście, energia, koleżeństwo, wsparcie

Istotne elementy wizualne

radośni ludzie, mężczyźni i kobiety w różnym wieku, sportowe koszulki, uśmiechy i podniesione ręce, trawa, baner, różny kolor skóry

Tematy, które warto poruszyć

rasizm, przyjaźń, sport, fair play, równość płci, korupcja, dyskryminacja, konkurencja vs. współpraca

Pytania dodatkowe

Czy wszyscy ludzie mają równy dostęp do sportu?

Czy są równo traktowani podczas rywalizacji?

Czy słyszałyście o rasistowskich i dyskryminujących zachowaniach w piłce nożnej? Jeśli tak, jakich?

Jak możemy temu przeciwdziałać?

Jak opiszecie pojęcie fair play?

Czy wygrana jest dla was ważna, gdy bierzecie udział w zajęciach sportowych z rówieśnikami? Dlaczego?

konkurencją w pierwszej lidze i ogólnym stanem chorwackiej piłki nożnej, postanowili założyć nowy klub piłkarski, formalnie zarejestrowany jako stowarzyszenie obywatelskie. Obecnie klub liczy około stu członków i członkiń zorganizowanych w niehierarchicznym systemie i wspólnie podejmujących decyzje. Klub walczy z korupcją, klientelizmem i dyskryminacją. Chce szerzyć przesłanie, że piłka nożna jest sportem solidarności, zdrowej rywalizacji i szacunku dla przeciwnika. Sportem, który kochają ze względu na jego prostotę i piękno (opis za: <https://www.nkzagreb041.hr/o-klubu-about-the-club/o-klubu-about-the-club>). //

Dyskryminacja

© Sam Pilling, Pulse Films - LE BAL/ERSILIA — #WeThe15

Sam Pilling

Sam Pilling mieszka i pracuje w USA. Po ukończeniu Central Saint Martins w 2009 roku reżyserował spoty takich artystów jak Chaka Khan, The Weeknd, Run The Jewels i DJ Shadow. Sławę przyniosły mu zwłaszcza dwa teledyski do piosenek DJ Shadow: *Nobody Speak* nominowany do UKMVA 2019 oraz *Rocket Fuel*, który zyskał miano najlepszego teledysku roku na UKMA 2020. Filmy Pillinga łączą w sobie dynamizm w opowiadaniu historii i mocny przekaz wizualny. Reżyser jest znany z umiejętności uchwycenia wyjątkowych momentów i z przekraczania różnych światów oraz technik wizualnych. Pozwala mu to tworzyć nowoczesne narracje z zachowaniem wysokiej jakości. Jego prace były pokazywane na festiwalach filmowych na całym świecie, w tym na SXSW, festiwalu w Cannes, Camerimage i BFI Future Film Festival. Film #WeThe15 promujący integrację był wyświetlany podczas ceremonii otwarcia paraolimpiady w Tokio w 2020 roku.

Wrażenia

zaskoczenie, zdziwienie, radość, ruch, smutek

Istotne elementy wizualne

ziarnistość obrazu, kadr filmu, pozycja wózka

Tematy, które warto poruszyć

olimpiada osób z niepełnosprawnościami, zmiana sposobu patrzenia na niepełnosprawność, integracja, dostępność

Pytania dodatkowe

Jaki wpływ na widza ma pozycja wózka?

Jak obraz/film może zmienić sposób, w jaki patrzymy na niepełnosprawność?

“ KOMENTARZ FOTOGRAFA:

Kampania, w ramach której powstał film #WeThe15, przypomina, że 15% populacji na świecie to osoby z niepełnosprawnościami. Film został wyemitowany po raz pierwszy podczas ceremonii otwarcia Igrzysk Paraolimpijskich w Tokio, a zamówiły go Międzynarodowy Komitet Paraolimpijski i International Disability Alliance. Celem #WeThe15 jest zmiana sposobu patrzenia na osoby z niepełnosprawnościami i podnoszenie świadomości na temat ich obecności w przestrzeni publicznej. //

Pokój na świecie

© Giulio Di Meo — *Ziemia i wolność*

Giulio Di Meo

Giulio Di Meo mieszka i pracuje we Włoszech. Jest zaangażowanym fotografem freelancerem, który wykorzystuje zdjęcia jako narzędzie osobistej ekspresji i działań włączających. Jego projekty koncentrują się na kwestiach społecznych, takich jak migracje, prostytucja i wyzysk pracowników. Jest autorem reportaży: *Cuban Reflections* (2005) o codziennym życiu na Kubie, *Between Heaven and Earth* (2006) opisującego rzeczywistość faweli w Rio de Janeiro oraz *The Desert Around* (2015) przedstawiającego mężczyzn i kobiety z obozów dla osób uchodźczych na pustyni Hamada na Saharze. Ta seria zdjęć została umieszczona również w publikacji wspierającej Stowarzyszenie Rodzin Więźniów Sahrawi i Desaparecidos.

Di Meo współpracuje z kilkoma NGO, w tym Arci i ARCS Culture Solidali. Wraz z nimi organizuje i prowadzi warsztaty fotograficzne we Włoszech, innych miejscach w Europie i krajach Globalnego Południa (w krajach Ameryki Łacińskiej, w Senegalu i Kamerunie). Zajęcia są skierowane w szczególności do młodych ludzi, osób z doświadczeniem imigracji i z niepełnosprawnościami.

66 KOMENTARZ FOTOGRAFA:

Od 1975 roku setki tysięcy Sahrawi (rdzenna ludność Sahary Zachodniej) mieszkają w obozach dla uchodźców. To ludzie, którzy uciekli przed marokańską okupacją. Latem temperatura w tym miejscu przekracza 50°, a zimą, w nocy, spada poniżej zera. Ze względu na trudne warunki klimatyczne pustyni ciężko tam coś uprawiać czy hodować. Mimo to osoby mieszkające w obozie próbują hodować kozy, wielbłądy i drób. Działają również małe firmy, np. rękodzielnicze.

Wrażenia

nadzieja, samotność, wykluczenie, ciepło, wolność

Istotne elementy wizualne

uchwycenie w locie, ruch, jasne kolory, niebo, światło, ukośne kadrowanie, czerwona bluza

Tematy, które warto poruszyć

prawa dziecka, prawa człowieka, bieda, nierówności społeczne, migracje, zmiany klimatu, globalizacja, wolonturystryka, odpowiedzialna turystyka, turystyka slumsowa

Pytania dodatkowe

Czy pokój to tylko brak wojny lub bezpośredniej przemocy, czy proces partycypacyjny, w ramach którego jednostki i społeczności codziennie współpracują na rzecz budowania sprawiedliwych społeczeństw?

Wierzę, że fotografia to narzędzie do szerzenia informacji, wyrażania sprzeciwu i do wprowadzania zmiany: osobistej, społecznej i politycznej. Moją działalność lubię nazywać fotografią społeczną: fotografią walki, gniewu i oburzenia, ale także miłości, pasji i nadziei. Jestem przekonany, że reporterzy nie mogą tylko informować, ale muszą działać, angażując się w rzeczywistość, którą dokumentują. //

Równość płci

© Andreja Ravnak — Martina i Silvo: duet w jaskini

Andreja Ravnak

Andreja Ravnak z wykształcenia jest architektką, ale ma doświadczenie w fotografii i pisaniu. Jest fotoedytorką słoweńskiej edycji magazynu „Digitalna Kamera”, twórczynią treści dla platform internetowych, współorganizatorką wycieczek fotograficznych po Europie i organizatorką wystaw zdjęć. Okolicznościowo prowadzi wykłady i mentoring dla klubów fotograficznych, pełni też funkcję wiceprezesa Słoweńskiego Stowarzyszenia Fotograficznego. Ma tytuł magistry fotografii, zdobyła liczne nagrody krajowe i międzynarodowe, w tym tytuł TPOTY 2023 – najlepszego fotografa podróżniczego na świecie.

66 KOMENTARZ FOTOGRAFKI:

Martina i Silvo to aktywna para seniorska, która od wielu lat dzieli wspólną pasję do speleologii. W organizacjach i klubach speleologicznych na całym świecie większość stanowią mężczyźni – niewiele kobiet jest zaangażowanych w eksplorację i ochronę podziemnych jaskiń i tuneli. Jednak w ostatnich latach sytuacja uległa zmianie dzięki zwiększonej świadomości, promowaniu równości płci i tworzeniu sieci wsparcia dla kobiet uprawiających sporty ekstremalne. Trend ten widać w niektórych międzynarodowych badaniach społeczności speleologicznych.

Wrażenia

zaufanie, równość, jedność, siła, równowaga, wsparcie, partnerstwo, odporność, odkrywanie, harmonia, wrażliwość, wolność, szacunek, wzajemność, nieustraszonność, praca zespołowa, ekscytacja, więź

Istotne elementy wizualne

jaskinia, para, ciemność, głębia, mgła, oddech, życie, rama, symetria, wzrok utkwiony w jeden punkt

Tematy, które warto poruszyć

równość płci, płęć i hobby, aktywność seniorów i senierek, pasja do eksploracji, aktywne życie w relacji partnerskiej, zaufanie, budowanie więzi dzięki wspólnym działaniom, kobiety w tzw. „męskich” dziedzinach sportu, przełamywanie stereotypów, równość płci na rynku pracy

Pytania dodatkowe

TREŚĆ

Czy płęć ma znaczenie przy wyborze zajęć w czasie wolnym?

Czy wiek ma znaczenie w realizowaniu pasji?

Dlaczego kobiety zazwyczaj nie uczestniczą w „męskich” zajęciach?

Jakie zajęcia są uważane za „męskie”, a jakie za „kobiece”?

FORMA

Jakie przesłanie niesie za sobą symetria sceny?

Która część zdjęcia jest punktem centralnym?

Czy model i modelka patrzący w różnych kierunkach przekazują jakąś wiadomość? Jaką?

Jakie znaczenie ma ramka – okrągłe przejście przez jaskinię?

Zdjęcie zostało zrobione w jaskini Pekel niedaleko Šempeter w dolinie Savinja w Słowenii. Martina i Silvo świetnie znają to miejsce, dzięki czemu są doskonałymi przewodnikami dla osób zainteresowanych odkrywaniem podziemi. //

Zdrowie psychiczne

© David Alfaro — *Refleksje wewnętrznego chaosu*

David Alfaro

David Alfaro (ur. w 1980 roku w San Salvador w Salwadorze) jest twórcą specjalizującym się w fotografii podwodnej, ekologicznej i dokumentalnej. Ma społeczne i refleksyjne podejście do takich tematów jak środowisko, prawa człowieka i edukacja. W swojej ponad 15-letniej karierze wystawiał prace w różnych krajach Ameryki Łacińskiej i w Hiszpanii, zdobywając ważne wyróżnienia, m.in. *Ecologistas en Acción* i nagrodę Światowej Organizacji Meteorologicznej ONZ. Do najważniejszych osiągnięć twórcy należą: pierwsze miejsce w konkursie Latin American Photographers za pracę *Contraluz* i drugie miejsce w konkursie Galapagos Conservation Trust Foundation w Wielkiej Brytanii za *Man in the Archipelago*. Zdjęcia Alfaro były publikowane w różnych międzynarodowych magazynach, takich jak „National Geographic”, „The Guardian” i „The Times”. Jako fotoreporter i podwodny kamerzysta twórca wyróżnia się unikalnym stylem, który odzwierciedla jego zaangażowanie. Alfaro stara się poprzez swoje prace zachęcać ludzi do refleksji na ważne tematy.

“ KOMENTARZ:

Fotografia jest częścią serii *Behind the Mirror*, która porusza temat zdrowia psychicznego. Obraz ma na celu przedstawienie wewnętrznych konfliktów emocjonalnych, na pierwszy rzut oka niewidocznych. Poprzez zabiegi wizualne – odbicie w lustrze, postawę ciała, kontrast między odbiciem a fotografią osoby, napięcie między tożsamością publiczną a prawdziwym „ja” – porusza tematykę lęku, wrażliwości i samoakceptacji.

Podczas tworzenia serii modelka Cristina i fotograf musieli zmierzyć się z różnymi obliczami straty, co pozwoliło im połączyć się na głębszym poziomie emocjonalnym.

Wrażenia

dwoistość emocjonalna, wrażliwość, autorefleksja, niepokój, radość

Istotne elementy wizualne

lustro, wymuszony uśmiech, odbicie w lustrze, przyćmione oświetlenie, postawa ciała, zamknięta postawa – skrzyżowane ręce, kontrast, ciemne tło, inscenizacja sceny

Tematy, które warto poruszyć

samoakceptacja i autentyczność, dobrostan i odporność psychiczna, media społecznościowe i obraz samej/ samego siebie, podatność na zranienie, kryzys tożsamości, upodmiotowienie kobiet, dbanie o siebie, praca i wyczerpanie emocjonalne (wypalenie zawodowe)

Pytania dodatkowe

Co to znaczy być autentycznym(-ną)?

Jak możemy zadbać o siebie, gdy czujemy się zmęczone, smutni, opuszczone? Gdzie możemy szukać pomocy?

Jak możemy wyrażać emocje, aby nie ranić innych osób? Dlaczego nie ma dobrych i złych emocji?

Znajduje to odzwierciedlenie we wrażliwości, z jaką Alfaro uchwycił emocje. Uwidocznienie na zdjęciu wewnętrznej walki i poruszenie tematyki odporności przyczynia się do zwiększania otwartości na rozmowy o zdrowiu psychicznym i podkreśla ich znaczenie w debacie publicznej. //

Czym jest analiza obrazów?

Francesca Veneziano

O autorce

Po doktoracie z historii sztuk wizualnych Francesca Veneziano poświęciła się pedagogice artystycznej i tworzeniu niezależnego kina. Jest autorką licznych publikacji, pisze teksty i projektuje działania edukacyjne wokół fotografii i kina w ramach stowarzyszenia Braquage – Aménagement expérimentaux i przestrzeni wystawienniczej Le BAL.

Analiza obrazu – która jest niezbędnym elementem programu Solidarność. Podaj dalej! – opiera się na szeregu kroków: od obserwacji, poprzez opis i interpretację, do zrozumienia. Ważne jest, aby ten moment spotkania z obrazem był rozwojowy i pozwalał młodym osobom pracować we własnym rytmie.

Jako osoba prowadząca moderujesz odkrywanie obrazu i zadajesz pytania, które w tym pomagają. Prowadzisz młodych ludzi przez analizę postaci, scenerii, elementów wizualnych, wyborów estetycznych... Nie ma złych odpowiedzi! **Zbiorowa dynamika, w której każda uczennica może swobodnie wyrażać swoje uczucia i odbijać się od uczuć innych, jest niezbędna do budowy indywidualnego punktu widzenia.**

Opis obrazu

Sam początek to spotkanie z obrazem i jego składowymi. Poproś młode osoby, aby wskazały elementy pierwszego planu i tła, wszelkie cechy wyróżniające, przedmioty i postawy.

Analiza kompozycji

Na tym etapie młodzi ludzie rozszyfrowują kompozycję obrazu: plan, kadr, punkt widzenia i linię perspektywy.

Zrozumienie intencji autora lub autorki

Ten ostatni krok podsumowuje poprzednie i poszerza analizę. Młodzież rozumie już kontekst i rolę różnych elementów pojawiających się na obrazie. Teraz można podać dodatkowe informacje na temat podejścia autorki. Przypatrzcie się wspólnie szczegółom, które potwierdzają lub ujawniają jej intencje.

Scenariusz zajęć z analizy obrazu dla przedszkoli i edukacji wczesnoszkolnej

© Giulio di Meo — *Ziemia i wolność*

1 | Co widzisz?

- **Wymieńcie** elementy obrazka: dziecko, gołąb, błękitne niebo, słońce, domy z terakoty, piaszczysta ziemia, namiot, siatka zabezpieczająca wokół niego... Zwróćcie uwagę, że dziecko jest jedyną postacią.
- **Nazwijcie** kolory: błękit nieba, czerwień kurtki dziecka, ochra domów i ziemi. Niebieski jest kolorem zimnym, czerwony – ciepłym. Kolory wzajemnie się uzupełniają: są umieszczone obok siebie, kontrastują.
- **Opiszcie** gest dziecka: mały chłopiec ma ręce w powietrzu – został uchwycony w momencie, kiedy pozwala gołębiowi odlecieć.
- **Skupcie** się na ukośnym kadrowaniu: obraz wydaje się pochylony.

2 | Co czujesz?

- **Zapytaj** dzieci o emocje lub wrażenia wywołane przez tę fotografię: radość, wolność, pragnienie ruchu... a może samotność? Podkreśl, że te uczucia są wywoływane przez elementy wizualne.
- **Porozmawiaj** z dziećmi o wrażeniach wywołanych przez ukośne kadrowanie. Zamieszanie, ruch, lekkość... Fotograf mógł bawić się wrażeniem, że świat obraca się lub przechyla, podążając za gestem dziecka. Takie kadrowanie może również odzwierciedlać wewnętrzne odczucia dziecka: pragnienie, aby rzeczy się poruszały.
- **Podaj** informacje kontekstowe. Zdjęcie zostało zrobione w obozie dla osób uchodźczych na pustyni Hamada na Saharze. Latem temperatura przekracza tam 50°C. To tłumaczy domy z terakoty – materiału chroniącego przed ekstremalnymi temperaturami.
- **Zwróć uwagę**, że dziecko reprezentuje nadzieję i przyszłość. Dlatego fotograf zdecydował się, żeby było jedyną postacią na zdjęciu.
- **Zachęć** do odgadywania wyrazu twarzy dziecka: czy się uśmiecha? Czy jest smutne? Ponieważ jego twarz jest ukryta, mamy prawo wyobrazić ją sobie zgodnie z naszymi odczuciami.
- **Porozmawiajcie**, jak interpretować gest dziecka, kiedy macie już więcej informacji. Ptak uosabia pragnienie wolności bohatera. Ten obraz przedstawia moment emancypacji – chłopiec odczuwa wolność ptaka, gdy ten odlatuje.

3 | Czas na kreatywność

Materiały:

- po jednej fotografii A5 i po jednej kartce A3 na dziecko
- klej, materiały do rysowania i kolorowania (tusze, pastele, kredki woskowe, pędzle, stemple itp.)

Wprowadzenie:

- **Przed ćwiczeniem** przypomnij, że dziecko jest jedyną postacią na zdjęciu. Wprowadź pojęcie „**poza kadrem**” – to, co nie znajduje się na zdjęciu, ale jest z nim związane. Zwróć uwagę, że nie wiemy, co dzieje się poza kadrem. Przedyskutujcie wspólnie, co może się znajdować wokół przedstawionej sceny: inne postacie, sklepy, pustynia? Wszystko zależy od inwencji dzieci!
- **Aspekty edukacyjne:** praca z przestrzenią poza kadrem pozwala zrozumieć znaczenie jego wyboru. Fotograf zacieśnił kadrowanie wokół postaci i jej gestu: ćwiczenie pomaga dzieciom uświadomić sobie, że to wynik decyzji autora. Jednocześnie taka aktywność pobudza wyobraźnię uczennic i uczniów. Stają się oni współtwórcami nowego dzieła, łącząc oryginalną fotografię z własną kreacją!

Aktywność

- **Poproś** dzieci, aby przykleiły wydrukowaną fotografię na kartce A3. Biała przestrzeń wokół zdjęcia będzie odpowiadać obszarowi poza kadrem. Poproś uczennice, aby zastanowiły się nad położeniem fotografii: może znajdować się na środku arkusza, po bokach, na górze, na dole – w zależności od tego, co chcą przedstawić.
- **Poproś** dzieci, żeby narysowały i pokolorowały elementy, które sobie wyobrażają i które chciałyby zobaczyć na zdjęciu.
- **Pod koniec ćwiczenia** pozwól uczniom obejrzeć dzieła innych. Podkreśl, że widząc dany obraz lub sytuację, każdy z nich może uruchomić własną wyobraźnię i wyjątkowe skojarzenia.

Scenariusz zajęć z analizy obrazu dla szkół podstawowych

© Sam Pilling, Pulse Films - LE BAL/ERSILIA — #WeThe15

1 | Opis

- **Wspólnie z dziećmi** opiszcie fotografię, rozróżniając pierwszy plan i tło.
- **Na pierwszym planie:** chłopiec na wózku na słonecznym boisku. Chłopiec robi wheelie (przechyla się na tylne koła). **W tle:** schody esplanady, konstrukcje z siatki, niewielkie wzgórze z drzewami, domami i przewodami elektrycznymi.
- **Zwróćcie uwagę** na znaczenie pierwszego planu, które jest podkreślone przez lukę między nim a tłem. Gdyby na boisku znajdowały się inne postacie, odstęp między chłopcem a wzgórzem byłby mniej wyraźny.
- **Zwróćcie uwagę** na jakość obrazu. Jest on specyficzny, ziarnisty.
- **Zwróćcie uwagę**, że chłopiec patrzy bezpośrednio na fotografa (spojrzenie w aparat/kamerę).

2 | Zmiana perspektywy

- **Zapytaj** dzieci, co czują, kiedy patrzą na chłopca na zdjęciu. Spojrzenie wprost w kamerę/aparat jest zawsze skierowane na osobę oglądającą, to zadanie dla niej. Chłopiec prosi nas o nawiązanie z nim kontaktu wzrokowego.
- **Wróćcie** do ustawienia wózka. Wydaje się, że chłopiec opanował korzystanie z niego do tego stopnia, że jest w stanie bawić się nim i wykonywać akrobacje.
- **Porozmawiajcie**, dlaczego ta postawa może być dla nas zaskakująca. Porusz temat tego zdjęcia: to zmiana sposobu, w jaki patrzymy na osoby z niepełnosprawnością.
- **Zapytaj** dzieci, jak odbierają przestrzeń. To miejsce może przypominać scenę, na której odbywa się występ sportowców. Na schodach z boku mogłaby się znajdować publiczność, ale są puste: to my jesteśmy widzami!

3 | Pozbądź się stereotypowych wyobrażeń

- **Zapytaj** dzieci o stereotypy związane z osobami o mniejszej sprawności ruchowej.
- **Pokaż** wideo #WeThe15, z którego pochodzi zdjęcie. Ten film został wyświetlony podczas ceremonii otwarcia Igrzysk Paraolimpijskich Tokio 2020. Obejrzało go 250 milionów widzów!¹³
- **Zaproś do dyskusji** wokół filmu. **Zapytaj**, jaki obraz osób z niepełnosprawnościami przekazuje. Film podkreśla, że nasze wyobrażenia o nich nie odpowiadają rzeczywistości.
- **Zapytaj**, co rozbawiło, a co zaskoczyło dzieci podczas oglądania filmu.
- **Omów** film z dziećmi: **zwróćcie uwagę** na lektora, który pozwala nam poznać perspektywę osób na ekranie. **Podkreśl** szybki montaż pokazujący wiele postaci sfilmowanych w różnych sytuacjach, miejscach i krajach.
- **Zaznacz**, że bohaterowie nie są profesjonalnymi aktorami – zgodzili się odegrać samych siebie. Reżyser prowadził ich, wybierając lokalizacje i proponując, jakie pozycje powinni przyjąć przed kamerą.
- **Zachęć do refleksji**: aby pozbyć się uprzedzeń dotyczących osób z niepełnosprawnościami, trzeba pozwolić im opowiedzieć swoje historie w pierwszej osobie. Ważne jest również uznanie, że ci mężczyźni i kobiety są częścią naszego społeczeństwa. **Wyjaśnij tytuł**: osoby z niepełnosprawnościami stanowią 15% światowej populacji.
- **Poproś** dzieci, aby wyobraziły sobie chłopca na wózku i napisały, co lubi. Co chętnie robi, co lubi widzieć, odkrywać? Poproś, aby podkreśliły, co może je zbliżyć do tej postaci. To ćwiczenie można przeprowadzić w parach lub małych grupach, aby zachęcić do wymiany opinii i zainicjować dialog między dziećmi.

13. https://www.youtube.com/watch?v=Ng6mT_EJy2Q, film można obejrzeć z automatycznym polskim tłumaczeniem (należy kliknąć w „śrubkę” w prawym dolnym rogu okna filmu -> napisy -> przetłumacz automatycznie -> polski).

Scenariusz zajęć z analizy obrazu dla szkół ponadpodstawowych

© Oskar Wangart — *Postęp?*

1 | Opis: plany i ramy

- **Poświęćcie trochę czasu** na przyjrzenie się fotografii. Wymieńcie jej elementy, wyróżniając trzy plany obrazu: na pierwszym zniszczona ściana i trzy prostokątne otwory z charakterystycznymi słupkami; na drugim planie inne zniszczone ściany; w tle fragmenty fasad dwóch przeszklonych budynków.
- **Zauważcie**, że przez otwory w ścianach widać drugi plan i tło. Zwróćcie uwagę na różnice między nimi (kolory, materiały i stan).
- **Wprowadź** pojęcie „obramowanie” lub „ramka w ramce”: to użycie elementu wystroju (drzwi, okna itp.) do obramowania mniejszej części obrazu.
- **Zwróć uwagę** na bliskość między aparatem a pierwszym planem, który zajmuje całą powierzchnię fotografii.
- **Zwróć uwagę** na wizualny chaos, który wprowadza fotografia. Użycie ramki w ramce i brak pustych przestrzeni między ścianami a budynkami sprawiają wrażenie, że zdjęcie to kolaż, na którym złożono bardzo niejednorodne elementy.

2 | Ramki w ramkach: jak oglądać obraz?

- **Zachęć** młodych ludzi do wyrażania emocji. Fotografia może wywoływać smutek, a nawet niepokój. Może przypominać obrazy zniszczeń wojennych.
- **Obejrzyjcie** elementy wyszczególnione w opisie fotografii. Zwróćcie uwagę, że użycie efektu ram tworzy wrażenie zamknięcia. Jest ono wzmocnione przez brak pustych przestrzeni i obecność słupków, które przypominają kraty w więziennych oknach.
- **Zapytaj** młodych ludzi, jaki wpływ ma takie kadrowanie na odbiór fotografii. Ramka w ramce zachęca nas do skupienia się na tym, co jest w środku, kierując tam nasz wzrok.
- **Omówcie** zdjęcie: przedstawia ono nowoczesny budynek, być może drapacz chmur, widziany przez dwie równoległe ściany zniszczonej kamienicy. Efekt kolażu podkreśla dysharmonię między nimi.
- **Porozmawiajcie** o celu fotografii: to podkreślenie rozdźwięku między starymi i nowymi budynkami na Woli, jednej z najstarszych warszawskich dzielnic. Historyczne budynki zostały częściowo zniszczone podczas II wojny światowej i są stopniowo wyburzane, aby ustąpić miejsca biurowym wieżowcom. Fotograf mówi, że chciał w ten sposób pokazać „okna na przyszłość”.

3 | Okno na jaką przyszłość?

- **Powtórz cytaty fotografa.** Na jaką przyszłość otwierają się te okna? Zdjęcie sugeruje niedaleki okres, w którym miasto, zamiast być przestrzenią życiową, staje się miejscem pracy. Biura i osiedla deweloperskie są niedostępne dla osób, które pierwotnie mieszkały w tych dzielnicach.
- **Poproś** młodych ludzi, aby zastanowili się nad kwestiami związanymi z odnową miast: rosnącymi cenami wynajmu, wyburzeniami budynków, zmieniającymi się dzielnicami, przenoszeniem się mieszkańców do dzielnic zewnętrznych... Nierówności społeczne są odzwierciedlane w nowej architekturze.
- **Zachęć** do refleksji: czy te kwestie wykraczają poza tę konkretną sytuację? Czy dotyczą tylko Warszawy?

Czym są warsztaty pisania?

Pauline Guillerm

O autorce

Pauline Guillerm jest autorką i aktorką. Wspiera swoje projekty pisarskie badaniami terenowymi, aby uchwycić najbardziej wrażliwe aspekty rzeczywistości. Szczególnie interesują ją kwestie młodzieży, lokalność i indywidualne historie. Jej sztuki zostały opublikowane w wydawnictwie Lansman: *Bleu piscine* (2019 – zwycięska sztuka w Journées de Lyon des Auteurs de Théâtre), *Acadie Ressac* (2019) i *Les amis d'Agathe M.* (2015). Wiele jej tekstów ukazało się w czasopiśmie. Jej nowa sztuka *Vent(s) du large* została opublikowana w kolekcji *Le Dragon Rouge* w wydawnictwie Goater (2020). Pauline Guillerm jest regularnie przyjmowana jako rezydentka oraz wspierana stypendiami pisarskimi (m.in. przez Festival Textes en l'air, Stowarzyszenie L'Image qui parle, rezydencję pisarską w Île-de-France). Ponadto wraz z różnymi grupami przenosi teksty (własne i innych) na scenę teatralną – w ten sposób tworzy okazje do wspólnego eksplorowania możliwości, jakie daje czytanie na głos. Pauline towarzyszy też twórczości literackiej i teatralnej różnorodnych grup. Ma tytuł magistry w dziedzinie twórczości literackiej i tytuł licencjatki w zakresie nadzoru praktyki teatralnej. Uczestniczyła w szkoleniach aktorskich i warsztatach pisarskich.

Szkoliła się z prowadzenia warsztatów teatralnych u Bernarda Grosjeana (na uniwersytecie Paris III). Następnie przez 2 lata szkoliła się w Aleph-Ecriture w zakresie animacji warsztatów pisania. Od 2009 roku prowadzi warsztaty pisania dla osób,

które na co dzień nie zajmują się praktykami artystycznymi. Projekty te przyjmują różne formy w zależności od grup, zespołów i czasu trwania. W związku z tym Pauline opracowała również sposoby planowania projektów i dostosowywania ich do celów odbiorczyń. Tworząc warsztaty pisania, zawsze bierze pod uwagę, jaki ma być efekt końcowy: wydanie zbioru tekstów, projektowanie fanzinów, publiczne czytanie...

Wprowadzenie

W zależności od projektu metody prowadzenia warsztatów pisarskich są różne. Pedagogika towarzyszenia w pisaniu pozostaje jednak taka sama i opiera się na doświadczeniu pisania, które stworzą uczestniczki i uczestnicy. Osoba prowadząca angażuje ich w odkrywanie różnych obszarów twórczych, precyzyjnie prowadzi i dba o spokojne i życzliwe otoczenie. Dzięki temu doświadczenie staje się możliwe.

W prezentowanym tu warsztacie ważną rolę odgrywa metoda, która zachęca do tworzenia i działania w grupie. Różne wartości zespołu spletają się ze sobą, dlatego warsztat pisarski wydaje się idealnym narzędziem do wspólnej pracy z tematem solidarności.

Konieczna jest również świadomość, czym są warsztaty pisarskie i co oznacza sam akt pisania – warto zastanowić się nad jego rolą, szczególnie w kontekście naszego programu.

Solidarność. Podaj dalej! – przygoda z warsztatem pisarskim

Udział w warsztatach pisarskich w ramach programu to przede wszystkim przygoda; jest to

doświadczenie twórcze, zbiorowe, szczególnie i literackie; jest to sposób na poznanie świata i relacji ludzi ze światem; są to czas i przestrzeń poświęcone temu odkrywaniu; to projekt napisania tekstu/wiadomości do nieznanego czytelnika lub czytelniczki na podstawie wybranych zdjęć.

Prowadzenie warsztatów pisarskich samo w sobie jest przygodą; to strukturyzowanie, budowanie zaufania oraz prowadzenie grupy i każdej osoby w kierunku tworzenia. Ta przygoda zakończy się stworzeniem – na podstawie sześciu zdjęć programu **Solidarność. Podaj dalej!** – tekstów skierowanych do nieznanomych czytelników i czytelniczek.

Zaproponowanie wspierających i dobrze ułożonych ram, w których odbędą się warsztaty, jest niezbędne, aby każda młoda osoba mogła spokojnie ewoluować w tej wspólnej przestrzeni.

1 | Kilka definicji

Zacznijcie przygodę ze słowami: pisanie to łączenie słów na kartce

Na początku warto zaznaczyć, że pisanie twórcze nie jest tym samym co pisanie „szkolne”. Przygoda podczas warsztatów może stworzyć nieoczekiwane ciągi słów... niekoniecznie zgodne z zasadami gramatyki i ortografii! Jeśli to dla was ważne, czas na przerobienie tekstu będzie na innym etapie pracy.

Kluczowe zasady:

- Zaczynajcie od słowa – słowo jako budulec pojawia się przed tekstem.
- Zbierajcie materiały do tworzenia, nigdy nie zaczynajcie od zera.
- Dajcie szansę przypadkowi. Pozwólcie się zaskoczyć!
- Kreatywne pisanie ma być przyjemnością.
- Wyobrażajcie sobie świat zewnętrzny jako plac zabaw.
- Traktujcie etapy pisania jako elementy większej całości – każdy z nich jest wstępem do kolejnego.
- Patrz na każdego ucznia jak na odkrywcę, który na początku przygody ze słowami nie wie, co znajdzie, ale wyjdzie z tego ubogacony.
- W miarę możliwości dzielcie się we własnej grupie pierwszą wersją tekstu, która powstała z doświadczenia określonego miejsca i w ograniczonym czasie.

Odkrywajcie: pisanie to zaufanie do słów, dzięki którym powstanie tekst

Przygoda z warsztatem pisarskim oferuje przestrzeń, w której można się delektować znaczeniem, dźwiękiem i rytmem słów. Za każdym słowem kryją się kolejne: słowo bliskoznaczne, słowo przeciwstawne, słowo uzupełniające, słowo rymujące się... Te słowa wyznaczają pierwszy kierunek, punkt widzenia, czas, miejsce – początek.

Kluczowe zasady:

- Piszcie słowo po słowie. Każde słowo przywołuje kolejne.
- Zachęć uczennice do wcielenia się w rolę badaczek, które w słowach poszukują innych słów.

- Zapisujcie słowa, bawiąc się ich brzmieniem.
- Zaproponuj uczniom startery do pisania – początki historii, początki tekstu.
- Pozwólcie, żeby opowieść stworzyła się sama ze słów, które następują po sobie; słów, które budują narrację.
- Wydobądźcie piękno poezji z tekstu.

Zaczynajcie od zdjęcia, od tematu: pisanie to sprawianie, że inne osoby mogą coś zobaczyć i poczuć

Przygoda z warsztatami pisarskimi wokół zdjęcia na określony temat pozwala przyjrzeć się, jak on w nas rezonuje, uchwycić szczegóły, uzupełnić obraz, wprawić go w ruch...

Kluczowe zasady:

- Użycie zdjęcia jako wyzwacza do pisania.
- Użycie zdjęcia jako początku historii.
- Użycie zdjęcia jako nośnika znaczenia.
- Użycie zdjęcia jako poetyckiego otwieracza.
- Użycie zdjęcia jako kontenera słów.
- Pozwólcie odkryć w słowach przywołane obrazy.
- Sprawcie, żeby odbiorczynie poczuły dzięki słowom emocje i doznania.

Ponownie odbądźcie podróż: pisanie to czytanie tekstu grupie, a następnie przepisywanie go na nowo

Przygoda z warsztatami pisarskimi daje możliwość czytania tekstów stworzonych przez uczestniczki i uczestników. Można więc ponownie odbyć podróż, ale tym razem pomijając materiał początkowy.

Teksty poszczególnych autorów są bardzo różne; są osobliwe i to właśnie jest piękne. Kiedy skończycie czytać, możecie rozważyć kolejną podróż – przepisywanie tekstu na nowo. Zawsze to osoba, która napisała tekst, decyduje o jego dalszym losie.

Kluczowe zasady:

- Zachęcaj do czytania, ale nie zmuszaj.
- Wyjaśnij, że słuchacie tekstu jako szczególnego i autonomicznego dzieła. Nie będziecie szukać połączeń z autorem, a zastanawiać się, co wywołuje w was sam tekst.
- Podziękujcie autorce, docieńcie jej tekst i pracę, którą wykonała.
- Dbajcie o swój język. Unikajcie niezręcznego słownictwa, kiedy rozmawiacie o tekstach.
- Wyrażcie swoje opinie o tekście: jak się go słuchało? Co się podobało? Zawsze podkreślajcie to, co piękne, interesujące i wzbogacające.
- Omówcie, co chcecie zmienić w tekście przed publikacją. Ustalcie cele: przepisanie tekstu, wprowadzenie zmian, korekta pisowni, układ na stronie.

2 | Przygoda w społeczności

Wspólna przygoda

Przygoda podczas warsztatów zależy od zbiorowej dynamiki, która pozwala zaangażować się w pisanie. Aby osoby czuły się wystarczająco pewnie podczas pisania i czytania na głos innym, grupa musi opierać się na wspólnych wartościach i dbać o dobrostan każdej członkini i członka.

Kluczowe zasady:

- Zaproponuj doświadczenie, które pomoże odkryć kreatywność w sobie i w innych.
- Dbajcie o życzliwość: wobec innych i wobec siebie.
- Ogranicz grupie czas pisania, aby mogła robić postępy. Teksty poszczególnych osób mogą być dłuższe lub krótsze – to nie liczba słów świadczy o ich jakości.

Wyjątkowa przygoda

Przygoda z warsztatami pisarskimi oferuje również możliwość przeżycia indywidualnego doświadczenia, które pomaga w odkrywaniu siebie. To kruche i szczere doświadczenie w bezpiecznych ramach.

Kluczowe zasady:

- Traktuj każdy tekst i każdą uczennicę indywidualnie.
- Dbaj, żeby każda osoba rozumiała, na czym polega wasze działanie. Nie ma spraw nieistotnych.
- Zachęcaj, ale nie zmuszaj. Nie ma obowiązku angażowania się w pisanie.
- Zwróć uwagę na każdą i każdego, zaoferuj pomoc (piszcie razem, odpowiadaj na pytania, wspieraj...).

Przygoda nauczycielki i nauczyciela

Przygoda warsztatów pisarskich wymaga od osoby towarzyszącej w podróży:

- zainteresowania, zaangażowania;
- czuwania nad dynamiką grupy i tempem zajęć;
- zwracania uwagi na każdą osobę – nie ma dobrej lub złej odpowiedzi, nie ma nieistotnych kwestii, nie ma dobrego ani złego tekstu;
- eksperymentowania: przygotuj warsztaty i sama lub sam wypróbuj różne propozycje.

Scenariusz zajęć warsztatów fotograficznych

Materiały

- aparaty fotograficzne (lub telefony komórkowe dla starszych dzieci i młodzieży)
- papier (różnej gramatury i koloru), klej, nożyczki, przybory do pisania i rysowania

1 | Analiza obrazu

Pokaż młodym ludziom zdjęcia *Ziemia i wolność* i *Postęp?*, a także kadr z filmu *#WeThe15*.

- **Omówcie** znaczenie wyboru planu – opiszcie szczegółowo plany trzech zdjęć: *Postęp?* – zbliżenie; *#WeThe15* – szeroki i lekko zagłębiony; *Ziemia i wolność* – szeroki i pochylony (ukośny).
- Poproś, żeby klasa przyjrzała się zdjęciom i wskazała elementy, które je różnią: obecność lub brak człowieka, kontekst, odległość aparatu od obiektu...
- **Zapytaj** młodych ludzi, czy te zdjęcia zostały zrobione spontanicznie, czy są wynikiem inscenizacji. Wyjaśnij, że pomimo różnych podejść fotografie pokazują nam rzeczywiste miejsca, które nie zostały przekształcone przez obecność aparatu.

2 | Wstęp do fotografowania

Instrukcja

Podziel młodzież na 2- lub 3-osobowe zespoły. Zadaniem każdego z nich będzie zrobienie dwóch zdjęć: portretu członka własnej grupy w płaszczyźnie ukośnej oraz krajobrazu najbliższej przestrzeni z wykorzystaniem ramki w ramce.

Porozmawiajcie, co będzie ważne w przypadku poszczególnych zdjęć: portret – wybór pozy; krajobraz: zbadanie okolicy. Ponieważ warunki są szerokie, ważne jest, aby omówić je wspólnie. Jaką perspektywę i jaki aspekt osoby lub miejsca chcą wyeksponować młodzi ludzie? Jakie emocje lub sytuacje należy podkreślić? Czy miejsce musi być rozpoznawalne? Czy osoba musi być rozpoznawalna?

Zapoznanie się z aparatem

Rozdaj każdej grupie aparat.

Poświęćcie trochę czasu na pierwsze próby obsługi sprzętu.

Zaproś młodych ludzi do zrobienia sobie zdjęć w różnych planach (zbliżenie, plan amerykański, plan ogólny), pozowanych lub spontanicznych, z większą lub mniejszą ilością światła...

Prezentacja i omówienie

Każda grupa poświęca chwilę na zaprezentowanie swojej pracy pozostałym.

Elementy, które należy szczegółowo omówić: powód wyboru danego tematu, uwydatnione aspekty postaci lub miejsca, emocje, które chciała wywołać grupa, napotkane trudności i niespodziewane sytuacje, podział obowiązków w zespole.

Porozmawiaj z młodymi ludźmi o mocnych stronach i obszarach wymagających poprawy. Czy któreś ze zdjęć szczególnie ich poruszyło? Czy zauważyli jakieś powtarzające się elementy?

3 | Ćwiczenie praktyczne: narysujcie portrety w przestrzeni miejskiej!

Poproś grupy, żeby stworzyły serię pięciu zdjęć zgodnie z poniższymi instrukcjami, pamiętając, o czym rozmawialiście wcześniej.

Temat: portrety w przestrzeni miejskiej

Portrety mogą przedstawiać pojedynczą osobę lub kilka osób z tej samej grupy (rodzina, przyjaciele, przedstawicielki określonego zawodu...) sfotografowanych w mieście (w budynku, na ulicy, na placu...). Wybór planów jest dowolny. Seria może zawierać jeden lub dwa plany ukośne, jedną lub dwie ramki w ramach itp.

Zapoznaj młodych ludzi ze zdjęciami z serii *Il deserto intorno* autorstwa Giulio Di Meo, z której pochodzi fotografia *Ziemia i wolność*: [Il Deserto Intorno | Giulio Di Meo – fotograf społeczny](#).

Porozmawiajcie, czym jest seria – to zestaw zdjęć o spójnej estetyce (czarno-białe albo kolorowe, określona kompozycja...) rozwijających ten sam pomysł lub podkreślających jedno albo więcej podobieństw. Seria może być tworzona w jednym miejscu lub podążać za tą samą postacią albo grupą...

Daj grupom czas na stworzenie swojej serii zdjęć.

Stwórzcie własny fanzin

Każda grupa tworzy fanzin prezentujący jej cykl fotograficzny.

Czym jest fanzin? To publikowany samodzielnie, rzemieślniczymi sposobami magazyn lub książka. Fanziny są tworzone wspólnie przez kolektywy artystów opowiadających się za wolnością twórczą. Odznaczają się odważnymi układami graficznymi i łączą różnorodne materiały: zdjęcia, teksty, rysunki...

Przed stworzeniem fanzinu porozmawiaj z młodymi ludźmi: jakie idee i jaką atmosferę ma przekazać ich seria fotograficzna? W jaki sposób publikacja w fanzinie może wzbogacić znaczenie ich serii, otwierając ją na nowe interpretacje?

Praktyczny samouczek

Tworzenie fanzinu wiąże się z zadawaniem pytań dotyczących układu zdjęć. Po wstępnym zaprojektowaniu broszury każda grupa będzie musiała rozważyć kilka pytań dotyczących grafiki:

- W jakiej kolejności powinny być zamieszczone zdjęcia?
- W jakim powinny być formacie? Może się to różnić w zależności od zdjęć i uwagi, jaką należy im poświęcić.
- Jakie inne grafiki powinny być wkomponowane pomiędzy fotografie z serii? Może to być wycinek z gazety, reprodukcja obrazu lub kadr z filmu... Takie zestawienia są sposobem na tworzenie powiązań między różnymi wizualnymi światami.
- Jakie teksty powinny towarzyszyć fotografiom? Relacja pismo-obraz wzbogaca na poziomie słowa idee przekazywane przez serię, pomaga ją kontekstualizować, może zapewnić ramy narracyjne...

...i wreszcie...

Zaproś zespoły do odkrywania dzieł innych.

Fanzin ma być przekazywany z rąk do rąk, poza komercyjną dystrybucją! Ci, którzy chcą to zrobić, mogą wydrukować kilka kopii swojej publikacji i rozdać je przyjaciołom lub rodzinie – ta praca ma również zachęcać innych do tworzenia własnych fanzinów!

Scenariusze zajęć warsztatów pisarskich

Nastasia Paccagnini

Czym są warsztaty z pisania?

Po analizie obrazu przychodzi czas na warsztaty z pisania. Podczas nich uczniowie i uczennice formułują myśli i podsumowują swoje refleksje na temat omawianych wcześniej fotografii. Zależy nam, aby warsztaty z pisania nie były oddzielną częścią pracy w ramach programu, ale stanowiły kolejny etap – były sposobem wyrażania przeżyć związanych z analizą zdjęć.

Aby tak się stało, w programie **Solidarność. Podaj dalej!** staramy się pamiętać o kilku kwestiach:

- Pisanie powinno być osadzone w kontekście: to czynność poprzedzona rozmową wokół nasuwających się pytań o odbiorcę i cel wiadomości.
- Pisanie powinno mieć określone ramy: jest inspirowane zdjęciem, które znajduje się na odwrocie kartki z wiadomością.
- Piszemy do kogoś: tekst ma wyobrażonego czytelnika lub czytelniczkę, których obecność stanowi jedną z najsilniejszych motywacji do pisania.
- Młode osoby mają wybór: bez swobody podejmowania decyzji niemożliwe jest prawdziwe, osobiste zaangażowanie. Wybory mogą dotyczyć zdjęcia, o którym chce się pisać, formy tekstu itp.
- Pisanie jest kreatywne: powinno być oddzielone od zwykłej pracy szkolnej i nie należy go oceniać.
- Tekst zawsze można zmienić: pierwszy szkic rzadko jest najlepszy. Jednak w pewnym momencie trzeba postanowić, że kończymy pisanie.
- Wspólne czytanie szkiców lub gotowego tekstu pomaga się rozwijać. Ważne, by nadać takiej lekturze określoną strukturę, która zapewni autorkom i autorom poczucie bezpieczeństwa. Dotyczy to zwłaszcza sytuacji, w której osoby uczestniczące komentują tekst. Nauka udzielania informacji zwrotnej to także okazja, by pokazać młodym ludziom, jak dyskutować i odnosić się do efektu czyjejś pracy w konstruktywny sposób.

Lęk przed pustą stroną: co zrobić w przypadku blokady?

Towarzyszenie osobom, które mają trudności z pisaniem, wymaga cierpliwości, empatii i konkretnych strategii stymulujących kreatywność. Oto kilka wskazówek, które mogą ci pomóc, jeśli kiedykolwiek znajdziesz się w takiej sytuacji!

- Przypomnij osobom uczestniczącym, że celem warsztatów jest przede wszystkim dobra zabawa i przyjemność. Zachęcaj do swobodnego wyrażania opinii, bez zbytniego zwracania uwagi na gramatykę, ortografię czy pisownię. Dążymy do uwolnienia kreatywności.
- Buduj zaufanie i bezpieczeństwo: stwórz przyjazne środowisko, aby stymulować kreatywność, np. włącz muzykę, pozwól osobom usiąść na podłodze albo wyjdźcie na podwórko/boisko i usiądźcie wśród drzew.
- Czytajcie: czasami proste przeczytanie fragmentu książki czy wiersza może kogoś zainspirować.
- Zadbaj o wzajemną pomoc: nie wahaj się tworzyć par lub małych grup, jeśli niektóre osoby nie czują się wystarczająco komfortowo w pracy na forum. Współpraca często czyni cuda!

Poniżej znajdziesz kilka ćwiczeń na rozpisanie, które pomogą twoim uczennicom i uczniom wejść w proces tworzenia tekstu, a w dalszej części – scenariusze zajęć z wykorzystaniem różnych form literackich. Efektem warsztatów są napisane kartki pocztowe z przesłaniem solidarności, które wyślecie do nieznanym osobom.

Powodzenia!

Ćwiczenia na rozpisanie

Ten zestaw ćwiczeń pomoże otworzyć grupę młodych osób na pisanie swoich wiadomości na kartkach pocztowych. Wybierz te aktywności, które najbardziej odpowiadają potrzebom twojej klasy. Wykonanie każdego z nich zajmie od 15 do 30 minut.

Materiały

- wybrane wiersze o pokoju, solidarności, nadziei (*Zainspiruj się*)
- taśma klejąca lub klej (*Zainspiruj się*)
- kartki A4, paski papieru (*Słowa, Zainspiruj się, Stwórz skojarzenia, Słowołowy*)
- zdjęcia z programu **Solidarność. Podaj dalej!** (do każdego ćwiczenia)

1 | Słowa

Pokaż uczniom i uczennicom sześć zdjęć z programu. Powiedz, że każde z nich pokazuje różnorodność świata.

Poproś, żeby każda osoba przyjrzała się im, a następnie na sześciu paskach papieru zapisała po jednym słowie, które kojarzy jej się z danym zdjęciem (każdy pasek to słowo o innej fotografii). Słowa mogą stać się inspiracją do tworzenia indywidualnej wiadomości na kartkach pocztowych.

2 | Zainspiruj się

Patrzmy na świat przez pryzmat tego, co już wiemy, czego doświadczyliśmy, jak zostaliśmy ukształtowani przez naszą przeszłość i kulturę, w której dorastaliśmy. Warto poszerzać tę perspektywę. Jest wiele wierszy o solidarności, pokoju, nadziei, rewolucji, bólu... Teksty pomagają nam otworzyć się na różnorodność – także na różnorodność naszych doświadczeń.

Przygotuj czyste kartki i rozdaj je uczniom i uczennicom. Rozłóż w klasie przygotowane wcześniej wiersze i inspirujące zdania lub zaprosź młodych ludzi do wspólnego poszukiwania inspiracji w internecie lub książkach. Daj chwilę, aby przeczytali teksty zaproponowane przez inne osoby, a następnie wybrali to, co ich zainspirowało, i przepisałi fragment lub wycięli go i wkleili na swojej kartce.

Następnie zaprosź uczniów do przyjrzenia się sześciu fotografiom z programu. Poproś, aby młodzież dokleiła do nich wybrane fragmenty tekstów, które jej zdaniem pasują do zdjęć. Każdy może połączyć dowolną liczbę tekstów z dowolną liczbą fotografii. Zadbaj, aby przy każdej znalazł się przynajmniej jeden fragment.

Na zakończenie zaprosź uczniów i uczennice do przeczytania tekstów przy fotografiach. Zapytaj, co ich zaskoczyło, co im się podobało, a z czym się nie zgadzają. Poświęć chwilę na wspólną refleksję.

3 | Stwórz skojarzenia

Powieś fotografie w klasie w widocznych miejscach. Zadbaj, aby były widoczne dla wszystkich. Zaproś każdą osobę do wybrania jednej fotografii, która jest jej najbliższa (np. ze względu na temat, kompozycję, emocje, które wzbudza).

Poproś, aby każda osoba napisała na kartce jedno słowo, które przychodzi jej na myśl, gdy patrzy na wybrane zdjęcie. Następnie zachęć, żeby uczniowie i uczennice metodą swobodnych skojarzeń wypisali na swoich kartkach kolejne słowa – każde łączące się z poprzednim. Gdy kartki zostaną już zapisane skojarzeniami, poprosź osoby uczestniczące, aby każda zaznaczyła od jednego do trzech słów, które jej zdaniem najbardziej pasują do obrazu.

4 | Słowołowy

Słowołowy to gra literacka wymyślona przez Raymonda Queneau. We Francji można w nią zagrać w radiowej audycji literackiej.

Celem gry jest opowiedzenie historii z użyciem określonego zestawu słów w podanym porządku. W poniższym tekście Queneau musiał napisać spójną historię, wykorzystując siedem słów związanych z bardzo różnymi obszarami: posąg, bagnety, wróg, kaplica, atmosfera, Bastylia, listownie.

Pewnego dnia znalazłem się na platformie autobusu, który – jak wszystko wskazuje – stanowił część posagu córki p. Mariage, kierującego losami Towarzystwa Przewozów Pasażerskich Regionu Paryskiego. Był tam młodzian dość śmieszny, nie z racji braku bagnety, lecz miny, jakby go nie nosząc, nosił. Młody człowiek coraz to obruszał się na swego wroga: stojącego za nim jegomościa. Oskarżał go ustawicznie, że zachowuje się nie tak grzecznie, jak w kaplicy. Zagęściwszy w ten sposób atmosferę, pętał pognął usiąść.

Dwie godziny później spotkałem go o dwa lub trzy kilometry od Bastylii z kolegą, dającym mu w kwestii dodania guzika przy płaszczu rady, których również dobrze mógłby udzielić listownie.

Raymond Queneau, *Ćwiczenie stylistyczne*, tłum. Jan Gondowicz, Warszawa 2005.

Twoja kolej! Spróbuj gry w słowołowy!

Wspólnie stwórzcie listę słów związanych z jednym lub kilkoma tematami.

Poproś, aby każda osoba przepisała listę na swoją kartkę A4 w dowolnej kolejności.

Poproś, aby każda osoba zamknęła oczy i wycelowała palcem w losowy punkt na kartce, wybierając tym samym jedno słowo, a następnie powtórzyła tę czynność, dopóki nie powstanie lista siedmiu słów.

Następnie zaprosź uczniów i uczennice do napisania lub opowiedzenia krótkiej historii ze wszystkimi wylosowanymi słowami (nie powinna być dłuższa niż 10–12 wierszy).

5 | Gra ze słońcem

Poproś, by każdy narysował na swojej kartce słońce z tyloma promieniami, ile jest pozostałych osób w grupie, np. jeśli zespół wraz z tobą liczy dziesięć osób, każdy rysuje słońce z dziewięcioma promieniami. Następnie wszyscy wpisują w środku słońca jedno słowo, które kojarzy im się z walką z dyskryminacją. Osoby uczestniczące mogą wcześniej wspólnie stworzyć listę takich słów; możesz też poprosić każdą osobę o wymyślenie własnego.

Kolejnym krokiem jest podanie swojego słońca osobie obok, w ustalonym wspólnie kierunku. Na każdej kolejnej kartce uczennice dopisują po jednym słowie, hasło, wyrażeniu związanym z wyrazem znajdującym się w centrum. Następnie przekazują słońce osobie obok i powtarzają to działanie, dopóki nie wróci do nich ich własna kartka. W ten sposób każda osoba w grupie otrzyma skarbiec pełen słów, zdań i wyrażeń, z których może ułożyć swoją kartkę solidarności.

1 | Scenariusz warsztatów z pisania dla edukacji wczesnoszkolnej i klas 4–8 szkół podstawowych

2 x 45 minut

Materiały

- projektor do pokazania fotografii na ekranie lub wydrukowana kolorowa kopia A3 fotografii
- wydrukowane kopie A3 lub A4 wybranej (lub wybranych) fotografii
- flipchart/tablica do pisania
- markery/kreda
- długopisy
- przygotowane kartki pocztowe z programu
- kartki, długopisy, ołówki, kredki, flamastry, gumki
- papier komiksowy lub białe kartki rysunkowe
- nożyczki, klej, obrazki, czasopisma itd.

Podczas tych warsztatów zachęcamy grupę do zajęcia się tematem solidarności (lub innym) w formie komiksu. Pamiętajmy, że komiks to sztuka, która nierozdzielnie łączy tekst i rysunek, dzięki czemu warsztaty są jeszcze bardziej interesujące. Możesz rozwijać wraz ze swoją grupą pracę zarówno nad tekstem, czyli scenariuszem, jak i nad rysunkiem. Efektem będzie strona komiksu. Jeśli pisanie sprawia twojej klasie trudność, wasz komiks może zawierać tylko rysunki!

1 | Wprowadzenie

15 minut

Dla klasy ciekawe może być rozpoczęcie od wprowadzenia do historii komiksu i opowieści o jego różnych stylach i gatunkach. Możesz czerpać z zasobów swojej szkoły lub internetu, pokazując różne znane komiksy jako przykłady.

Z ciekawostek:

- ~ Pierwsze komiksy pochodzą... ze starożytnego Egiptu i były oparte na hieroglifach.
- ~ Złoty wiek komiksu, superbohaterek i superbohaterów to lata 30. i 40. XX wieku. To wtedy powstały europejskie komiksy takie jak *Tintin*.

Krótko mówiąc, jest wiele do opowiedzenia, a poniżej znajdziesz kilka źródeł, które pomogą ci przygotować twoje własne krótkie wprowadzenie do historii komiksu:

- <https://biblioteka.ceo.org.pl/komiks-na-lekcji-dobre-praktyki/>,
- <https://biblioteka.pl/temat/Komiksy/Pomysly>,
- <https://edunews.pl/narzedzia-i-projekty/narzedzia-edukacyjne/3453-z-komiksem-na-lekcji>.

Jeśli chcesz pogłębić zagadnienie, możesz poprosić uczennice, żeby przyniosły na lekcję komiksy, które lubią czytać lub które są związane z wybranym przez was tematem.

2 | Opracowanie pomysłu i scenariusza

30 minut

Komiksy, które stworzycie, będą związane z wybranym przez was (całą klasę, mniejszą grupę lub pojedyncze osoby) zdjęciem z programu. Zapytaj uczniów i uczennice, czy wolą pracować na forum, w mniejszych grupach, czy pojedynczo. Każdy może stworzyć swoją własną historię!

Początek to czas na refleksję i wymyślanie historii. Poproś klasę, aby zastanowiła się, jaka krótka historia może zilustrować ten temat. Może to być osobiste doświadczenie lub fikcyjna opowieść. Zachęcaj, by osoby uwzględniły takie kwestie:

Kto, co, kiedy, jak, gdzie i dlaczego, czyli:

- Jacy bohaterowie i jakie bohaterki?
- Jakie wydarzenia (historyczne, współczesne)?
- Kiedy? Jaki okres? Jaki dzień?
- Jakie miejsca?
- itd.

Dopytuj uczennice, jak ta historia łączy się ze zdjęciem, które wybrały.

Poproś każdą osobę/grupę o stworzenie co najmniej jednego lub dwojga głównych bohaterów czy bohaterek oraz o zastanowienie się nad początkiem, środkiem i końcem historii. Możesz zasugerować uczniom, aby utworzyli tabelkę z trzema kolumnami:

- **Początek:** jaka jest sytuacja wyjściowa historii?
- **Środek:** co się dzieje między osobami? Jakie są intrygi? Jakie zwroty akcji?
- **Koniec:** jaka jest sytuacja końcowa/ zakończenie historii?

Aby pomóc uczennicom w uporządkowaniu pomysłów, zaproponuj przygotowanie krótkiego scenariusza. Wystarczy stworzyć dwukolumnową tabelkę: w jednej kolumnie będzie opis rysunku, a w drugiej treść tekstu. Zaplanujcie też, ile pól zajmie komiks (rekomendujemy od dwóch do trzech).

Jeśli niektóre osoby nie czują się wystarczająco dobrze z rysowaniem, możesz zaproponować im alternatywę: wycinanie obrazków (np. z gazet) i zrobienie kolażu. W ten sposób mogą stworzyć własny ciekawy projekt i interpretować temat za pomocą łączenia obrazków.

3 | Szkicowanie

15 minut

Teraz nadszedł czas, aby stworzyć szkic historii. Ten krok jest ważny, ponieważ pozwala uporządkować pola w całej przestrzeni oraz nieco dokładniej wizualizować opowieść i jej sekwencję – znaleźć rytm.

Następnie można umieścić tam postacie i chmurki. Ten krok pozwala zrealizować pomysł, więc warto być tak konkretnym, jak tylko to możliwe. Szkic może powstać od razu na pocztówce, ale nie musi.

4 | Rysowanie/wyklejanie i kolorowanie

15–30 minut

W kolejnym kroku można przejść do rysowania piórem/ długopisem/mazakiem na wybranej pocztówce. Jeśli osoby zdecydowały się na formę kolażu, będą przyklejać obrazki. Na koniec kolorowanie – wykończenie rysunku!

Gratulacje! Wasze wiadomości są gotowe, czas wybrać się na pocztę i wysłać je do nieznanomych adresatów i adresatek.

2 | Scenariusz warsztatów z pisania dla klas 4–8 szkół podstawowych i dla szkół ponadpodstawowych

45 minut

Materiały

- projektor do pokazania fotografii na ekranie lub wydrukowana kolorowa kopia A3 fotografii
- wydrukowane kopie A3 lub A4 wybranej (lub wybranych) fotografii
- czyste kartki A4
- długopisy
- zdania początkowe (patrz: załącznik)
- przygotowane kartki pocztowe z programu

1 | Wprowadzenie

10 minut

Podczas rozmowy o fotografiach zadaj o czas na refleksję na temat perspektywy różnych osób ze zdjęcia, fotografki lub ludzi, którzy mogą się przyglądać tej sytuacji. Zaproś młode osoby, aby każda wybrała zdjęcie, które jest jej najbliższe i którym chciałyby się podzielić z nieznanym adresatem lub adresatką.

Poproś, aby każda osoba wybrała postać, której chce udzielić głosu. Jeśli na zdjęciu nie zostali uwiecznieni ludzie, uczniowie mogą wyobrazić sobie kogoś, kto obserwuje tę sytuację, albo uwzględnić perspektywę fotografki lub fotografa.

Następnie każda osoba wybiera jedno zdanie z puli zdań początkowych (patrz: załącznik).

2 | Pisanie

15 minut

Poproś uczniów i uczennice, aby napisali na podstawie wybranego zdjęcia tekst, który:

- udziela głosu wybranej postaci;
- rozpoczyna się od wybranego zdania początkowego.

3 | Dzielenie się rezultatami

10 minut

Poproś uczennice, aby wymieniły się swoimi tekstami, a następnie udzieliły sobie nawzajem krótkiej, osobistej informacji zwrotnej (podziękowanie, słowo zachęty, uznanie dla jakiegoś elementu).

Widzimy, jak oddanie głosu postaci ożywia zdjęcia, opowiada historię, sprawia, że słyszymy, co się dzieje również poza przedstawionym kadrem.

4 | Przepisywanie i dopracowywanie tekstu

10 minut lub więcej

Pozostały czas przeznacz na przepisywanie tekstu na pocztówki, które zostaną wysłane do losowo wybranych osób.

Gratulacje! Wasze wiadomości są gotowe, czas wybrać się na pocztę i wysłać je do nieznanym adresatów i adresatek.

Załącznik: lista zdań początkowych

Żeby chronić swoje serce...

Muszę mu/jej powiedzieć...

Kroczyliśmy bardzo różnymi ścieżkami...

Mój kraj jest krajem...

Kiedy było gorąco...

Zauważyłam jej/jego...

W moim mieście...

Dzisiaj rano...

Szliśmy dalej...

Właśnie zobaczyłem/zobaczyłam...

Pewnego razu...

Porozmawiamy o czasie...

Po lekkim deszczu...

Po raz pierwszy byłem/byłam...

Jest taki moment, kiedy...

Zawsze chciałem/chciałam...

W obliczu...

Byliśmy razem...

To brzmiało jak...

Chciałabym/chciałbym wam powiedzieć...

To było jak...

Widzę, że...

Jeśli widzieliście...

W samym środku tych wydarzeń...

Gdyby to ode mnie zależało...

3 | Scenariusz warsztatów z pisania dla klas 4–8 szkół podstawowych i szkół ponadpodstawowych

2 x 45 minut

Materiały

- projektor do pokazania fotografii na ekranie lub wydrukowana kolorowa kopia A3 fotografii
- wydrukowane kopie A3 lub A4 wybranej (lub wybranych) fotografii
- flipchart/tablica do pisania
- czyste kartki A4
- długopisy
- przygotowane kartki pocztowe z programu
- przykładowe kartki pocztowe (opcjonalnie)

1 | Wprowadzenie

15 minut

Zadaj uczniom poniższe pytania (pod nimi znajdziesz prawidłowe odpowiedzi):

1. Kiedy waszym zdaniem wynaleziono pocztówkę i jakie wprowadziła ona innowacje w naszym sposobie komunikacji?

- Wynalezienie pocztówki – lata 70. XIX wieku, Niemcy.
- Innowacja: umożliwienie szybkiej i ekonomicznej komunikacji wizualnej.

2. Co istniało przed pocztówką?

- Odręczny list.
- Telegram (wynaleziony w latach 1830–40).

3. Jaka jest różnica między pocztówką a odręcznym listem?

- Odręczny list:
 - o Wymaga koperty.
 - o To dłuższy sposób komunikacji: możesz zapisać wiele stron...
 - o Był droższy (ponieważ więcej ważył) i doręczanie go trwało dłużej (etapy opłat pocztowych i wysyłki były bardziej czasochłonne).

- Pocztówki:
 - o Zostały zaprojektowane jako prostsze, krótsze i bardziej ekonomiczne. Można je było wysłać bez koperty, były opłacone z góry i miały mniejszy rozmiar, co ułatwiało zarówno ich sortowanie, jak i przekazywanie. Dzięki temu dostarczano je szybciej niż tradycyjne listy.
 - o Środek komunikacji wizualnej: mogą przedstawiać krajobraz, humorystyczny rysunek, promocję turystyczną... Dają wiele możliwości artystycznych!

Teraz możesz wyjaśnić uczniom i uczennicom, co oznacza format pocztówkowy. Przecież nie piszemy w ten sam sposób powieści, wiersza, opowiadania czy... właśnie pocztówki. W jej przypadku musimy być w stanie wyrazić się na małym formacie.

Możesz też zapytać klasę:

- Do czego inspiruje was format pocztówkowy?
- Czy kiedykolwiek pisałyście pocztówki? Jeśli tak, to do kogo?
- Czy pisałyście je w klasyczny sposób? A może coś rysowałyście?
- Kiedy pisałyście i wysyłałyście pocztówki (podczas wakacji, świąt czy ot tak, po prostu)?
- Dlaczego pisałyście i wysyłałyście pocztówki?
- Do kogo zwykle piszemy pocztówki?

Często wykorzystujemy pocztówkę, bo myślimy o drugiej osobie lub dzielimy się z kimś bliskim wspomnieniami, atmosferą, a nawet ważną wiadomością.

W ramach naszych warsztatów uczennice i uczniowie napiszą do nieznannej osoby. Zanim to zrobią, zachęć ich do przemyślenia poniższych kwestii:

- Jak się do niej zwrócić?
- Co chcą jej powiedzieć?

2 | Szkicowanie

30 minut

Aby poprowadzić osoby uczestniczące przez proces pisania pocztówki, zacznij od pytania, do czego inspiruje je temat, np. solidarności (lub inny dowolny, wybrany przez siebie). Zbudujcie wokół niego wasze pole leksykalne. Aby to zrobić, poproś osoby o podawanie słów kluczowych, które w nich rezonują na myśl o temacie. Zapisz wszystkie słowa na tablicy lub arkuszu papieru, tak aby były widoczne dla każdej osoby. Ten zbiór będzie waszą bazą, inspiracją.

Niektóre przykłady słów kluczowych wokół tematu solidarności: tolerancja, równość, wzajemna pomoc, więzi, przyjaźń, razem...

Ten sposób pracy sprawdzi się przy każdym zagadnieniu. Możesz zastąpić słowo „solidarność” innym, na przykład podać jako temat równość płci, walkę z rasizmem itp.

Oto kilka przykładów pytań, które pomogą osobom uczestniczącym w refleksji nad tematem:

- Co pociąga za sobą solidarność? (Np. szacunek dla różnic i tolerancję...)
- Czy możecie podać przykłady solidarności, które zaobserwowaliście w codziennym życiu lub w szkole?
- Dlaczego solidarność jest ważna w naszym społeczeństwie?
- Jaka jest różnica między solidarnością a przyjaźnią?
- W jaki sposób solidarność może przyczynić się do rozwiązania problemów społecznych, takich jak np. dyskryminacja, nękanie lub niesprawiedliwość?
- Czy istnieją ruchy lub organizacje, które powstały wokół koncepcji solidarności i mają na celu walkę z problemami społecznymi? Jakie?
- Czy uważacie, że solidarność może odegrać rolę w rozwiązywaniu międzynarodowych konfliktów lub globalnych problemów, takich jak zmiany klimatu lub ubóstwo? W jaki sposób?

Poproś osoby uczestniczące, aby każda indywidualnie wybrała z listy dwa słowa (lub więcej, ale przypomnij o ograniczonym formacie: pocztówki są przeznaczone do przekazywania krótkich wiadomości) i napisała je na kartce.

Zachęć osoby do układania zdań z wybranymi słowami i przekazywania w treści emocji lub osobistych myśli. Na razie zdania nie muszą układać się w całość. Niech uczennice piszą to, co czują w danym momencie. Upředź, że nie będą musiały czytać swoich zdań na forum.

Zaproś osoby do znalezienia zdjęcia, które jest im najbliższe. Następnie zachęć uczniów, żeby wybrali z napisanych przed chwilą zdań takie, które ich zdaniem łączą się z fotografią. Upředź, że wiadomością, którą zaraz napiszą, będą się dzielić z innymi osobami w klasie.

Poproś o napisanie pierwszego szkicu wiadomości. Przypomnij, aby pamiętać o:

- odbiorcy, odbiorczynie (mogą wyobrazić sobie jakąś osobę, np. starszą lub młodszą);
- kontekście zdjęcia – ale bez konieczności opisywania go (fotografia znajduje się na pocztówce).

3 | Wzajemna informacja zwrotna

25 minut

Aby wspierać środowisko wspólnego uczenia się i zachęcać młodych ludzi do wzajemnej pomocy, podczas fazy tworzenia (pisanie) zaproponuj czas na czytanie tekstów, rozmowę o nich i informacje zwrotne.

Upewnij się, że każda osoba napisała wiadomość, a następnie zbierz wersje robocze.

Losowo rozdaj teksty.

Poproś osoby uczestniczące, aby po cichu je przeczytały, skupiając się na zrozumieniu treści.

Daj czytającym kilka minut na zastanowienie się nad tym, co przeczytali. Mogą zanotować swoje wrażenia i przemyślenia.

Chętne osoby mogą przeczytać na głos otrzymany tekst, pilnując, by czytać wyraźnie.

Przejdźcie do rozmowy i informacji zwrotnej, pozytywnych komentarzy i konstruktywnych sugestii: zachęć osoby do podzielenia się tym, co im się podobało w tekście, który właśnie usłyszały (język, obrazy, emocje itp.). Potem, jeśli chcą, mogą przekazać propozycje dotyczące ulepszenia wiadomości (z szacunkiem, konstruktywnie i konkretnie), np. jej struktury, jasności lub spójności. Mogą również zadawać pytania autorowi lub autorce, aby uzyskać wyjaśnienia lub zachęcić do głębszej refleksji. Upewnij się, że komentarze koncentrują się na tekście, a nie na osobie, która go napisała; unikaj negatywnej, niekonstruktywnej krytyki. Zwróć też uwagę, by osoby mówiły w swoim imieniu i o swoich odczuciach.

Udziel głosu autorce lub autorowi: może wyjaśnić swoje intencje i przyjąć (lub nie) rozważania koleżanek i kolegów.

4 | Szlifowanie wiadomości

20 minut

Na podstawie informacji zwrotnej autorzy i autorki mogą zmodyfikować swoje teksty (lub nie). Następnie, gdy są zadowoleni i zadowolone z końcowego efektu, mogą przepisać je na pocztówki.

Gratulacje! Wasze wiadomości są gotowe, czas wybrać się na pocztę i wysłać je do nieznajomych adresatów i adresatek.

Omówienie i podsumowanie programu z dziećmi i młodzieżą

W tym materiale znajdziesz propozycje kilku ćwiczeń podsumowujących, które pomogą wam omówić zbiorowe i indywidualne doświadczenie udziału w projekcie.

Ćwiczenie 1 | Rzeka projektu – synteza doświadczenia

- ~ Poproś uczniów, żeby wymienili elementy, które składają się na obraz rzeki. Mogą to być: źródło, ujście, dopływ, meandry, wiry, łódki itp.
- ~ Wyjaśnij, że wasz udział w programie też był swego rodzaju rzeką. Źródło to wasze motywacje do udziału w programie, ujście – efekty, meandry – niespodziewane wydarzenia, wiry – trudności, łódki – wasi sojusznicy i sojuszniczki, porty – najważniejsze momenty itp.
- ~ Podziel uczennice na grupy i poproś, by każda narysowała swoją rzekę i zastanowiła się nad doświadczeniem udziału w programie. Zespoły wpisują ważne elementy w odpowiednich miejscach na swoich rysunkach.
- ~ Omówcie i podsumujcie prace.

Ćwiczenie 2 | Chmura tagów

- ~ Przygotuj ankietę, wykorzystując narzędzie umożliwiające tworzenie grupowych chmur tagów w czasie rzeczywistym (np. www.mentimeter.com). Możesz wymyślić dwa–trzy hasła, np. „Trzy rzeczy, których się nauczyłam/nauczyłem”, „Uważam, że ten program był...”, „W programie czułam/czułam się...”.
- ~ Podczas lekcji podaj uczennicom link do ankiety. Poproś, żeby każda – korzystając z telefonu albo komputera – wpisała swoje odpowiedzi (pojedyncze słowa).
- ~ Wyświetl chmurę tagów na ekranie i spytaj uczniów, co sądzą na jej temat.

Ćwiczenie 3 | Kręgi wpływu

- ~ Narysuj na tablicy trzy duże koła układające się w koncentryczne kręgi. Wyjaśnij, że symbolizują one pozytywną zmianę, którą przyniósł wasz udział w programie.
- ~ Poproś osoby w klasie, by zastanowiły się, z jaką zmianą program wiąże się dla nich samych: mogą to być nowe znajomości, nowe doświadczenia, umiejętności, przyjemne wspomnienia. Każda osoba zapisuje przynajmniej trzy rzeczy na karteczkach, a następnie klasa omawia swoje doświadczenia w parach. Zbierz na forum przykłady podawane przez uczniów i zapisz najczęstsze w środku najmniejszego koła.
- ~ Teraz poproś uczniów, by zastanowili się, w jaki sposób program zmienił ich jako grupę. Niech porozmawiają o tym w parach. Zbierz opinie na forum, podsumuj je i zapisz w drugim kręgu.
- ~ Na koniec poproś, by uczennice pomyślały, co program dał innym: szkole, rodzicom, adresatom kartek: czy dał im nową wiedzę? Uświadomił coś ważnego? Wypromował szkołę w społeczności? Zapiszcie wnioski w największym kręgu.
- ~ Podsumuj ćwiczenie, podkreślając pozytywny wpływ programu.

MATERIAŁY

DODATKOWE

Słownik pojęć

Równość i różnorodność

Akulturacja

Ogół zjawisk zachodzących w wyniku stałego i bezpośredniego kontaktu osób i grup z odmienną kulturą. Efektem są zmiany w wyjściowym modelu kulturowym jednej lub obu tych grup. J.W. Barry wyróżnił cztery możliwe strategie akulturacji: integracja, asymilacja, separacja, marginalizacja (wszystkie zostały opisane w tym słowniku).

Antysemityzm

Termin ten pojawił się pierwszy raz w Niemczech pod koniec XIX wieku i opisywał wrogość wobec Żydów w ujęciu etnicznym i pseudonaukowym – w odróżnieniu od wcześniejszego ujęcia religijno-kulturowego (antyjudaizm). W szerszym rozumieniu termin ten opisuje szczególną wrogość wobec osób uznawanych za Żydów, niezależnie od ich rzeczywistego pochodzenia. Współczesny antysemityzm przybiera też formę wypaczania wiedzy o Żagładzie, a nawet zaprzeczania jej.

Asymilacja

Odrzucenie własnej kultury (kultury pochodzenia) lub brak zainteresowania nią przy jednoczesnym utożsamianiu się z nową kulturą (kulturą kraju przyjmującego). W skrajnym przypadku odrębność grupy wraz z jej kulturą zanika całkowicie.

Dyskryminacja

Gorsze, krzywdzące, nierówne traktowanie ze względu na przynależność do określonej grupy, często wyróżnionej na podstawie cechy tożsamościowej (np. płci, wieku, pochodzenia etnicznego, orientacji seksualnej, stanu zdrowia). Dyskryminacja, będąca działaniem lub zaniechaniem działania, jest najczęściej konsekwencją uprzedzeń wobec danej grupy. Dyskryminacją są m.in. praktyki ograniczające równy dostęp do miejsc, ról społecznych, statusu, zawodów itd. ze względu na społecznie skonstruowane cechy.

Homofobia

Negatywna postawa wobec osób homoseksualnych. Jest to często lęk bądź niechęć wynikające z tego, że osoby nieheteronormatywne mogą mieć potrzeby różne od potrzeb osób heteroseksualnych. Często zakłada się, że wszystkie osoby wokół nas są heteroseksualne – mówimy wtedy o tzw. heteronormie. Homofobia (podobnie jak bifobia, czyli negatywna postawa wobec osób biseksualnych, lub transfobia, czyli negatywna postawa wobec osób transpłciowych) może prowadzić do dyskryminacji, wykluczenia społecznego i ograniczenia szans rozwoju. Może też skutkować aktami przemocy fizycznej i psychicznej. To wpływa również na doświadczanie stresu mniejszościowego, poczucie dobrostanu i zdrowie osób LGBTQ+.

Integracja

Szerzej termin ten opisuje złożony proces, w którym osoby nabywają poczucia identyfikacji ze społecznością i jej wartościami. W kontekście strategii akulturacji integracja oznacza zachowanie i praktykowanie własnej kultury pochodzenia oraz jednoczesne bycie w kontakcie z kulturą kraju przyjmującego i czerpanie z niej. Strategia ta jest częsta u dzieci z doświadczeniem migracji, które są dwujęzyczne i funkcjonują sprawnie w obu kulturach. W wymiarze międzygrupowym to proces dwustronny – wymiany i wzajemnego uczenia się.

Islamofobia

Lęk przed islamem lub odrzucanie go. Islamofobia prowadzi do dyskryminacji, stygmatyzacji i wykluczenia muzułmanów i muzułmanek.

Ksenofobia

Pochodzi od greckiego słowa *xenos*, które oznacza obcego lub nieznanego. Jest to uczucie strachu i niechęć wobec grup uznawanych za obce.

Marginalizacja

Utrata tożsamości kultury własnej przy jednoczesnym nieidentyfikowaniu się z nową kulturą. Szukanie identyfikacji w innych wymiarach niż kulturowe, np. w subkulturach.

Międzykulturowość

Spotkanie kultur. To więcej niż most pomiędzy kulturami – to mieszanina różnych relacji kulturowych, nowa przestrzeń do interakcji między grupami i należącymi do nich osobami.

Migrant/migrantka

Osoba, która opuszcza swój kraj pochodzenia, aby zamieszkać w kraju, którego obywatelstwa nie posiada. Słowo „imigrant” jest używane, by podkreślić perspektywę kraju docelowego, „emigrant” natomiast wskazuje na perspektywę kraju pochodzenia. Słowo „migrant” jest bardziej uniwersalne i obejmuje cały proces migracji. Obecnie używa się sformułowania „osoba z doświadczeniem migracji”, aby to określenie nie definiowało osoby.

Mniejszości

Określenie „mniejszości” odzwierciedla relacje społeczne. To grupy, które są traktowane inaczej, podlegają stygmatyzacji, dyskryminacji lub doświadczają odrzucenia w danym społeczeństwie. Mniejszość oznacza w tym przypadku nie tyle mniej liczną część społeczeństwa, ale grupę o nierównym, mniejszym dostępie do władzy politycznej, społecznej, ekonomicznej, symbolicznej.

Płeć społeczno-kulturowa

Płeć biologiczna to cecha fizyczna związana z różnicami między mężczyznami i kobietami. Płeć społeczno-kulturowa jest natomiast normą socjokulturową, która określa, czym jest męskość i kobiecość, szczególnie w odniesieniu do ról społecznych i zachowań (zwyczajów, postaw itd.). Z płcią społeczno-kulturową łączą się koncepcje społecznej dynamiki władzy pomiędzy kategoriami, które wytwarza społeczeństwo (czyli mężczyznami i kobietami) oraz wewnątrz tych kategorii (na przykład pomiędzy mężczyznami uznawanymi za „męskich” lub nie albo między kobietami zajmującymi się domem a tymi pracującymi zawodowo). Są też osoby, które nie identyfikują się z płcią żeńską czy męską. Niebinarność nie jest rodzajem orientacji seksualnej (preferencji seksualnych), a tożsamości płciowej (potrzeżania płciowości i seksualności własnej i innych ludzi).

Pochodzenie etniczne

To poczucie wspólnego dziedzictwa oraz odrębności w stosunku do innych grup. Może dotyczyć języka, zwyczajów, podobieństw fizycznych lub wspólnego doświadczenia historycznego. Pojęcie to ma ogromne znaczenie społeczne i polityczne. Pochodzenie etniczne wiąże się z dziedzictwem socjokulturowym, co odróżnia je od pojęcia „rasy” (traktowanej jako zespół cech biologicznych i morfologicznych związanych z pochodzeniem od wspólnych przodków).

Rasizm

Słowo „rasa” było regularnie używane od XVIII wieku, z kolei rasizm to pojęcie ukute na początku XX wieku, które zyskało popularność w latach 20. i 30. tamtego stulecia. Rasizm oznacza praktyki, przekonania i wypowiedzi, które uprzywilejowują jedne grupy kosztem innych ze względu na ich przynależność do rzekomej „rasy”. W pseudonaukowym ujęciu rasistowskim przynależność rasowa jest błędnie wiązana z określonym potencjałem intelektualnym i cechami charakteru oraz moralnością. Przypisywanie osobom tych cech jest wykorzystywane jako podstawa dyskryminacji i wykluczenia, które może obejmować m.in. segregację, przemoc fizyczną i słowną, odrzucenie. Klasyczny rasizm opiera się na przekonaniu, że istnieją „rasy” ludzi, które są biologicznie różne i nierówne – zarówno pod względem fizycznym, jak i intelektualnym.

Rasizm instytucjonalny

Obejmuje wszelkie zachodzące w instytucjach procesy (procedury, przepisy prawne, praktyki), które bezpośrednio lub pośrednio dyskryminują, wykluczają lub stygmatyzują osoby należące do grup uznawanych za „rasy” (w szerszym ujęciu – także mniejszości etniczne). Rasizm instytucjonalny to także określenie opisujące świadomy opór większości przeciwko zasadom demokratycznym.

Różnorodność kulturowa

To podejście, które zauważa i docenia istnienie różnych kultur. W deklaracji UNESCO o różnorodności kulturowej z 2001 roku po raz pierwszy w historii uznano ją za wspólne dziedzictwo ludzkości, dodając, że jego ochrona jest imperatywem etycznym, nierozłącznym z szacunkiem dla ludzkiej godności. Część socjologów i socjolożek korzysta z tej koncepcji, by opisywać istnienie różnych kultur w obrębie społeczności lub państwa narodowego.

Seksizm

Pojęcie ukute w USA w latach 60. XX wieku, zainspirowane słowem „rasizm”; obecnie jest powszechnie używane na całym świecie. Konstrukcja tego słowa podkreśla analogię pomiędzy dominacją rasową i dominacją męczyzn. W obu przypadkach widoczne różnice (kolor skóry lub organy płciowe i inne cechy fizyczne) służą jako uzasadnienie dyskryminacji i podporządkowania.

Separacja (gettoizacja)

Zachowanie własnej kultury pochodzenia przy jednoczesnym odrzucaniu bądź minimalizowaniu kontaktów z kulturą osiedlenia.

Spółeczność

W ogólnym rozumieniu społeczność to określenie grupy społecznej składającej się z osób, które mają wspólne cechy: styl życia, kulturę, język, zainteresowania itp. Osoby te dzielą poczucie przynależności do tej grupy. Przykład: społeczność chińska w dużym mieście, społeczność artystyczna, wirtualne społeczności w internecie itp.

Spółeczność zamierzona

Grupa osób, która decyduje się wspólnie żyć i przestrzegać tych samych zasad. Przykład: społeczność hipisowska, społeczność klasztorna itp.

Tożsamość

W psychologii termin ten jest definiowany jako proces poznawczy i emocjonalny, poprzez który osoba zaczyna rozumieć i postrzegać samą siebie. Z jednej strony w procesie kształtowania tożsamości mamy potrzebę odróżniania się od innych (mówimy wówczas o tożsamości osobistej), z drugiej – potrzebę przynależności, bycia częścią grupy (tożsamość grupowa, społeczna). Tożsamość społeczna dotyczy nie tylko samoidentyfikacji i odniesienia do danej grupy społecznej, ale także procesu kategoryzacji i postrzegania społecznego, co z kolei wiąże się z procesem stereotypizacji, uprzedzeń i dyskryminacji. A zatem pomimo postrzeganej przez innych przynależności do danej grupy możemy się z nią nie utożsamiać i nie uznawać jej za ważną dla siebie, a jednocześnie – niezależnie od osobistych rozstrzygnięć i identyfikacji – doświadczać stereotypizacji czy dyskryminacji ze względu na przynależność do tej grupy.

Transpłciowość

O transpłciowości mówimy wtedy, kiedy tożsamość płciowa – czyli odczuwanie i doświadczanie płci – różni się od płci nadanej osobie przy urodzeniu. Osoby transpłciowe identyfikują się z inną płcią niż ta metrykalna.

Niektóre z osób transpłciowych decydują się dokonać procesu tranzycji, tak aby móc dostosować sposób wyrażania swojej płci do płci odczuwanej.

Tranzycji można dokonać na poziomie społecznym – będzie wtedy dotyczyła np. zmiany zaimków czy imienia, którym zwracamy się do tej osoby. Może to też być zmiana ubioru lub manieryzmu.

Tranzycja medyczna dotyczy terapii związanej z przyjmowaniem hormonów i zmianami chirurgicznymi w ciele. Można też dokonać tranzycji prawnej (prawnego uzgodnienia płci). Płeć odczuwana jest wtedy uznawana na mocy prawa i dochodzi do zmiany danych osobowych w dokumentach. Nie każda osoba transpłciowa decyduje się na tranzycję bądź wszystkie jej rodzaje (tranzycję społeczną, medyczną lub prawną).

Uchodźca/uchodźczyni

Pojęcie „uchodźca” zostało wyraźnie zdefiniowane w prawie międzynarodowym, które zapewnia ochronę osobom z doświadczeniem uchodźczym. To osoby przebywające poza swoim krajem pochodzenia i wymagające takiej ochrony ze względu na obawę przed prześladowaniem, z powodu konfliktu, przemocy lub innych okoliczności poważnie zakłócających porządek publiczny. W programie staramy się używać określenia „osoba z doświadczeniem uchodźstwa”, aby nie definiować jej jedynie przez ten pryzmat.

Uprzedzenie

W swoim pierwotnym znaczeniu uprzedzenie to przyjęta z góry opinia, która służy kategoryzowaniu osób lub grup. Często też ma usprawiedliwiać ich odrzucenie. W szerszym znaczeniu słowo to obejmuje również proces krzywdzącej generalizacji w odniesieniu do określonej grupy. Przykładami uprzedzeń są np.: rasizm, antysemityzm, seksizm czy islamofobia.

Analiza obrazu

Głębina ostrości

Zakres odległości od obiektywu, w której obiekty przedstawione na zdjęciu sprawiają wrażenie ostrych (to znaczy mają wyraźne, nierozmazane kontury). Głębina ostrości powoduje, że poszczególne płany na fotografii mogą być ostre lub rozmyte.

Kadr

Krawędzie zdjęcia ograniczające przedstawioną przestrzeń lub pole widzenia. Kadr oddziela od siebie elementy znajdujące się w polu widzenia od tych poza nim.

Kadrowanie

Czynność wykonywana przez osobę fotografującą oraz – na późniejszym etapie – opracowującą zdjęcie. Oznacza „wycinanie” pola widzenia lub odcinanie fragmentów gotowego zdjęcia. Kadr może być szeroki lub bliski.

Kąt widzenia

Kąt, pod którym patrzący (w tym także osoba fotografująca) widzą obiekty na zdjęciu. Obiekty można fotografować od frontu, z tyłu, z boku lub pod kątem 3/4. Kąt widzenia może być również metaforą interpretacji fotografii – na to samo zdjęcie możemy patrzeć pod różnymi kątami, czyli zwracać uwagę na wybrane elementy. W języku potocznym pojęcie to oznacza także patrzenie na tę samą sytuację lub rzecz na różne sposoby – inny kąt widzenia sprawia, że ten sam problem wygląda inaczej.

Kolorystyka

Zdjęcie może być kolorowe, czarno-białe lub monochromatyczne (jednokolorowe, np. sepia). Kolory na zdjęciu mogą być żywe lub zdesaturowane, czyli pozbawione intensywności.

Kompozycja

Układ elementów zdjęcia w kadrze zgodny z intencją osoby fotografującej. Kompozycja może być statyczna (dużo poziomych i pionowych linii układających się pod kątem prostym, symetria, jednolita kolorystyka) lub dynamiczna (na zdjęciu są linie skośne, zagięte, fotografia ma nieoczywiste proporcje, wydaje się być w ruchu). Zob. też: linie prowadzące.

Kontekst

Kontekst zdjęcia to informacje na jego temat pochodzące spoza kadru. Kontekstem może być słowny opis fotografii, ale również sposób jej prezentacji (np. w galerii sztuki czy na ścianie w domu) lub publikacji (np. w prasie codziennej). Uwzględnienie kontekstu może zmieniać lub poszerzać interpretację obrazu.

Kontrast

Różnica pomiędzy zacienionymi i oświetlonymi obszarami zdjęcia (lub jego części).

Linie prowadzące

Widoczne na zdjęciu linie tworzące jego kompozycję.

Linie zbiegu

Widoczne na fotografii linie używane do przedstawienia perspektywy. Spotykają się w punkcie zbiegu – np. linie wyznaczone przez ściany budynku wydają się zbiegać u szczytu, gdy budynek jest fotografowany z dołu.

Mocny punkt

Miejsce w kadrze znajdujące się mniej więcej w 1/3 szerokości zdjęcia i w 1/3 jego długości. Jest to punkt, który najbardziej przyciąga wzrok odbiorcy.

Negatyw

Wywołana w procesie chemicznym klisza, na której znajduje się 12, 24 lub 36 klatek. Na negatywie kolory są odwrócone – to, co w rzeczywistości jest jasne, na kliszy będzie ciemne i odwrotnie. Odpowiednie naświetlanie i powiększenie klatek negatywu pozwala wykonać pozytyw, czyli gotowe fotografie.

Niedoświetlenie zdjęcia

Fotografia jest niedoświetlona, jeśli na skutek ustawień aparatu (czasu i przesłony) przez obiektyw wpadło zbyt mało światła, aby na matrycy mogły zapisać się szczegóły z najciemniejszych części kadru. Takie zdjęcia mają małą głębię i ciemne lub niekontrastowe kolory.

Niski kąt

Jeden z możliwych kątów widzenia, jakie może wybrać osoba fotografująca – w tym wypadku ogląda obiekt z dołu.

Nośnik

Forma, w której możliwe jest oglądanie zdjęcia. Nośnikiem może być np. monitor komputera lub papier, na którym jest wydrukowana fotografia.

Osoba fotografująca

Patrząc na zdjęcie, widzimy to, co zdecydowała się umieścić w kadrze osoba, która je zrobiła. Jej narodowość, zawód, wiek, umiejętności, intencje, przekonania czy płeć mogą być istotne w interpretacji fotografii. Warto pamiętać, że oglądamy punkt widzenia konkretnej osoby. Każdy człowiek prawdopodobnie sfotografowałby tę samą sytuację w inny sposób. Oznacza to, że zdjęcie ma charakter subiektywny i osobisty.

Pełny kadr

Zdjęcie, które zajmuje całą stronę od krawędzi do krawędzi (bez ramek) lub które nie było kadrowane, czyli nie zostało ucięte ani po bokach, ani od góry lub dołu.

Perspektywa

Wrażenie głębi wywołane przez linie zbiegu. Mimo że zdjęcie jest płaskie, widoczna na nim perspektywa odpowiada trójwymiarowemu widzeniu ludzkiego oka.

Pierwszy plan

Fragment pola widzenia znajdujący się między patrzącymi a elementem najbliższym obiektywu aparatu.

Pole widzenia

Fragment przestrzeni „widziany” przez aparat lub widoczny na zdjęciu, ograniczony przez kadr.

Poza kadrem

Niewidoczna przestrzeń przylegająca do pola widzenia aparatu, którą patrzący mogą sobie wyobrazić.

Pozytyw

Odbitka fotograficzna wykonana dzięki naświetlaniu wybranej klatki negatywu. Pozytyw odpowiada kolorom i natężeniu światła widzianym w rzeczywistości (to, co w rzeczywistości było jasne, na pozytywie także jest jasne).

Przedmiot

Słowo „fotografia” oznacza nie tylko sposób tworzenia reprezentacji rzeczywistości, ale także przedmiot – fotografią jest również materialne zdjęcie mające swój format (rozmiar), wywołane lub wydrukowane na papierze, czasami eksponowane w ramkach. Niektóre fotografie nosimy przy sobie, czasem mają zagięcia, zniszczenia lub odręczne podpisy na odwrocie, z których można wnioskować o historii i roli zdjęcia.

Prześwietlenie zdjęcia

Zdjęcie jest prześwietlone, gdy na skutek ustawień aparatu (czasu i przesłony) przez obiektyw wpadło zbyt dużo światła. W efekcie fragmenty fotografii są zupełnie białe lub tak jasne, że nie widać ich detali.

Punkt centralny

Miejsce, w którym spotykają się linie prowadzące zdjęcia. Linie te mogą być wyznaczone przez krawędzie.

Punkt ostrości

Fragment fotografowanego obiektu wyostrozony dzięki odpowiedniemu ustawieniu ostrości aparatu.

Punkt zbiegu

Miejsce, w którym zbiegają się główne linie widoczne na zdjęciu. Przykładowo linie wyznaczone przez drogę mają punkt zbiegu na linii horyzontu. Na jednej fotografii możemy zauważyć do trzech punktów zbiegu. Zob. też: linie zbiegu.

Szeroki kąt

Obiektyw szerokokątny ma niewielką głębię ostrości. Najczęściej jest wykorzystywany do zdjęć panoramicznych, ponieważ umożliwia szerokie kadrowanie. Zdjęcia zrobione przy użyciu takiego obiektywu zazwyczaj sprawiają wrażenie, jakby ich plany były mocno oddalone.

Szumy

Losowe pojawienie się zakłóceń na zdjęciach cyfrowych. Jest najbardziej widoczne na ciemniejszych obszarach fotografii, gdzie stosunek sygnału do szumów jest niski. Szumy mogą się też pojawiać na jednolitych obszarach, takich jak błękitne niebo.

Światło

W dosłownym tłumaczeniu „fotografia” oznacza „rysowanie światłem”. Zdjęcia powstają bowiem dzięki światłu wpadającemu przez obiektyw. Światło widoczne na zdjęciach może być zimne (dominująca na fotografii kolorystyka jest wtedy niebieska), lub ciepłe (kolorystyka żółta lub pomarańczowa). Wiele zależy od źródła światła (naturalne lub sztuczne) oraz od tzw. balansu bieli, który można ustawić w aparacie.

Światło kontrowe

Szczególne oświetlenie – silne źródło światła jest skierowane w obiektyw aparatu. W efekcie obiekt znajdujący się pomiędzy źródłem światła a obiektywem jest widoczny wyłącznie jako czarna kontur. To trudne warunki, ale ujęcia wykonane w tym oświetleniu bywają bardzo ciekawe.

Tekstura

Cecha powierzchni zdjęcia związana z materiałem, który jest nośnikiem fotografii. Tekstura może być również widoczna na sfotografowanych i odpowiednio oświetlonych przedmiotach (np. widoczna tekstura tkaniny lub drewna).

Tło

Elementy zdjęcia, które odbieramy jako znajdujące się w większej odległości od osoby fotografującej. W zależności od głębi ostrości tło może być nieostre (rozmyte) lub jego detale mogą być wyraźnie widoczne.

Zoom

Modyfikacja optyczna lub cyfrowa, która sprawia, że przedmiot zdjęcia wydaje się bliżej (zoom in) albo dalej (zoom out) od obiektywu.

Ziarno

W fotografii analogowej, czyli wykonywanej na negatywach, ziarno powstaje, kiedy widoczne stają się kryształy srebra, z których składa się zdjęcie. Klisza o dużej czułości jest bardziej ziarnista niż klisza mniej czuła. Im bardziej powiększony jest negatyw, tym wyraźniej widać ziarno na fotografii.

Polecane publikacje

Literatura dla dzieci i młodzieży

Plantel Equipo, *Klasy społeczne istnieją*, tłum. Tomasz Pindel, Toruń 2016 (wiek: 7+).

Nora Krug, Timothy Snyder, *O tyranii. Dwadzieścia lekcji, jak stawiać opór – wydanie graficzne*, tłum. Bartłomiej Pietrzyk, Kraków 2023 (wiek: 12+).

Artur Maciak, *Mali bohaterowie. Dzieci, które zmieniły świat*, Żychlin 2018 (wiek: 6+).

Onjali Q. Raúf, *Świat pełen nadziei*, Warszawa 2023 (wiek: 6+).

Karolina Grabarczyk, Nika Jaworowska-Duchlińska, *I ty możesz zmienić świat*, Poznań 2019 (wiek: 6+).

Caroline Paul, *MASZ MOC! Poradnik zmieniania świata*, tłum. Tina Oziewicz, Poznań 2019 (wiek: 10–12).

Yvette Żółtowska-Darska, *Oni są super. 40 historii o ludziach, którzy znaleźli pomysł na siebie*, Warszawa 2022 (wiek: 11+).

Andrij Lesiw, Romana Romanyszyn, *Wojna, która zmieniła Rondo*, tłum. Aleksandra Oranż, Warszawa 2016 (wiek: 7+, dostępna też w j. ukraińskim).

Bogus Janiszewski, Max Skorwider, *Wojny*, Poznań 2022 (wiek: 9+).

Bogus Janiszewski, Max Skorwider, *Mury*, Poznań 2019 (wiek: 9+).

Bogus Janiszewski, Max Skorwider, *Rewolucje*, Poznań 2020 (wiek: 9+).

Rex Ogle, *Free lunch. Darmowy obiad*, tłum. Alicja Laskowska, Warszawa 2020 (wiek: 9–12).

Katharina von der Gathen, Anke Kuhl, *Od stóp do głów. Ilustrowany elementarz ciała*, tłum. Anna Magdziarz, Warszawa 2023 (wiek: 8+).

Emma Strack, *Dyskryminacja. Powiedz: stop!*, tłum. Tomasz Swoboda, Gdańsk 2021 (wiek: 12+).

Równość płci

Duane Armitage, Maureen McQuerry, *Równość i Simone de Beauvoir*, tłum. Zofia Raczek, Warszawa 2024 (wiek: 3–5).

Leet Rhonda, Walker Megan, *Tata Tosi jest feministą*, tłum. Joanna Ziarkowska, Warszawa 2021 (wiek: 5+).

Plantel Equipo, *Kobiety i mężczyźni*, Toruń 2016 (wiek: 7+).

Bogus Janiszewski, *Teraz mówi Tosia, czyli o równości płci*, dostępna online za darmo: www.bit.ly/terazmowitosia (wiek: 7–10).

Vichi de Marchi, Roberta Fulci, *Genialne dziewczyny*, tłum. Tomasz Kwiecień, Białystok 2019 (wiek: 7+).

David Roberts, *Sufrażystki i Sufrażetki. Walka o równość*, tłum. Anna Klingofer-Szostakowska, Warszawa 2019 (wiek: 7+).

Natasha Farrant, *Księżniczki buntowniczk. Historie o odwadze, przyjaźni i innych wartościach*, tłum. Joanna Kończak, Warszawa 2021 (wiek: 9+).

Magdalena Środa, *O gender i innych potworach*, Warszawa 2014 (wiek: 9+).

Jenny Jordahl, Marta Breen, *Walka kobiet – 150 lat bitwy o wolność, równość i siostrzeństwo*, tłum. Katarzyna Wiśniewska, Katowice 2018 (wiek: 10+).

Clémentine Beauvais, *Paszty do boju!*, tłum. Bożena Sęk, Warszawa 2017 (wiek: 11+).

Kaelyn Rich, *Dziewczyny do boju! Poradnik młodej aktywistki*, tłum. Marta Ziegler, Poznań 2019 (wiek: 13+).

Laura Lane, Ellen Haun, *Kopciuszek i szklany sufit*, tłum. Danuta Górka, Warszawa 2021 (wiek: 16+).

Andrzej Fedorowicz, *Buntowniczkini. Niezwykłe Polki, które robiły, co chciały*, Warszawa 2019 (wiek: 16+).

O różnorodności

Veronique Cauchy, Laurent Simon, *Kropka i kreska*, tłum. Paulina Błaszczykiewicz, Warszawa 2020 (wiek: 2,5+).

Tyler Feder, *Ciała są super*, tłum. Adam Pluszka, Warszawa 2023 (wiek: 3+).

Maria M. Pawłowska, Jakub Szamałek, *Kim jest ślimak Sam?*, Warszawa 2015 (wiek: 4+).

Peter Parnell, Justin Richardson, *Z Tango jest nas troje*, tłum. Katarzyna Remin, Warszawa 2009 (wiek: 4+).

Simon Philip, Kate Hindley, *Być jak Bernard*, tłum. Natalia Galuchowska, Warszawa 2019 (wiek: 4–6).

Pernilla Stalfelt, *Różni, ale tacy sami. Książka o tolerancji*, tłum. Iwona Jędrzejewska, Warszawa 2023 (wiek: 5+).

Jessica Herthel, Jazz Jennings, *Mam na imię Jazz*, tłum. Anton Ambroziak, Warszawa 2019 (wiek: 6+).

Tomasz Kwaśniewski, Anna Bedyńska, *Jedno oko na Maroko*, Warszawa 2013 (wiek: 7+).

Mamadou Diouf, Dorota Rewerenda-Młynarczyk, *Mała książka o rasizmie*, Warszawa 2011 (wiek: 7–10).

Florence Dutheil, Henri, Fellner, *Rasizm i nietolerancja. Nie!*, Warszawa 2020 (wiek: 7–10).

Barbara Kosmowska, *Kolorowy szalik*, Łódź 2017 (wiek: 8+).

Karolina Oponowicz, *Bożie, czyli jak wygląda Bóg?*, Warszawa 2016 (wiek: 8+).

Michał Rusinek i in., *Wszystkie kolory świata*, Warszawa 2021 (wiek: 9–12).

Dániel András, *Pies w kształcie królika*, tłum. Karolina Wilamowska, Konstancin-Jeziorna 2023 (wiek: 10+).

Erica Silverman, *Janek (nie Janka)*, tłum. Joanna Ziarkowska, Warszawa 2021 (wiek: 11+).

Joanna Jagiełło, *Zielone martensy*, Łódź 2023 (wiek: 11+).

Monika Błądek, *Szary*, Warszawa 2016 (wiek: 10–14).

Sarah Crossan, *Tippi i ja*, tłum. Małgorzata Glasenapp, Warszawa 2019 (wiek: 12+).

Harper Lee, *Zabić drozda* – komiks, adaptacje i ilustracje Fred FordHam, tłum. Stanisław Kroszczyński, Warszawa 2020 (wiek: 13+).

Natalia Osińska, *Fanfik*, Warszawa 2016 (wiek: 14+).

Natalia Osińska, *Slash*, Warszawa 2017 (kontynuacja Fanfika, wiek: 14+).

John Howard Griffin, *Czarny jak ja*, tłum. Małgorzata Glasenapp, Warszawa 2016 (wiek: 16+).

Callender Kacen, *Na zawsze Felix*, tłum. Agnieszka Brodzik, Poznań 2021 (wiek: 16+).

Małgorzata Kot, Sylwia Vargas [red.], *Od A do Z o LGBTQIAP. Interaktywna książka przeciw dyskryminacji*, Warszawa 2019, dostępna online za darmo: www.bit.ly/odAdoZoLGBT (wiek: 16+, kadra edukatorska).

Książki poruszające temat niepełnosprawności

Borbála Pócz, Dóra Csányi, Tibor Kárpáti, *Masz prawo*, tłum. Sebastian Stachowski, Poznań 2011 (wiek: 7+).

Rosana Faría, Menena Cottin, *Czarna książka kolorów*, tłum. Marta Jordan, Warszawa 2012 (wiek: 7–10 lat).

Rasa Jančiauskaitė, *Powiedz to w mig*, tłum. i oprac. tekstów informacyjnych o głuchych i języku migowym Maciej Byliniak, Warszawa 2019 (wiek: 8+).

R.J. Palacio, *Cudowny chłopak*, tłum. Maria Olejniczak-Skarsgård, Warszawa 2017 (wiek: 8+).

Marie-Aude Murail, *Bystrzak*, tłum. Bożena Sęk, Warszawa 2018 (wiek: 14+).

Gusti Rosemfet, *Malko i tata*, tłum. Tomasz Pindel, Warszawa 2018 (wiek: 15+).

Zdrowie psychiczne

Dahle Gro, Nyhus Svein, *Włosy mamy*, tłum. Helena Garczyńska, Gdańsk 2010 (wiek: 3–5 lat).

Michelle Visilium, *Razem. O dziewczynce, jej tacie, smutku i sposobach radzenia sobie z nim*, tłum. Tomasz Zymer, Konstancin-Jeziorna 2024 (wiek: 6+).

Katarzyna Ryrych, Marianna Sztyma, *Linka w moim mieście*, Poznań 2023 (wiek: 6+).

Ewa Zawisza-Wilk, Paweł Wąsowicz, *Szalik ciotki Melancholii*, Łódź 2022 (wiek: 6+).

Brad Peterson, Betsy Petersen, *Emocje. Wszystko, co czujesz*, tłum. Anna Rosiak, Warszawa 2024 (wiek: 6–8).

Anna Augustyniak, Kasia Augustyniak, *Kałużysko*, Poznań 2023 (wiek: 6–12).

Rachel Brian, *Martw się mniej. Jak odnaleźć siłę, spokój i oswoić lęk*, tłum. Maria Jaszczurowska, Katowice 2021 (wiek: 6–12).

Bogusław Janiszewski, Max Skorwider, *Emocje. To, o czym dorośli Ci nie mówią*, Poznań 2021 (wiek: 10+).

Anna Williamson, *I masz to pod kontrolą! Poradnik o zdrowiu psychicznym*, tłum. Ewa Kleszcz, Warszawa 2020, (wiek: 10–16).

Mette Vedsø, *Kwiecień plecień*, tłum. Edyta Stępkowska, Piaseczno 2021 (wiek: 12+).

Ewa Nowak, Orkan, *Depresja*, Warszawa 2020 (wiek: 15+).

Antoni Kępiński, *Rytm życia*, Warszawa 1992 (wiek: 16+).

Aleksandra Białczak, *Lola*, Gdynia 2017 (wiek: 16+).

Karolina Klimkiewicz, *Ukryte w ciszy*, Opole 2021 (wiek: 16+).

Zmiany klimatu

Sara Ohlsson, Lisen Adbåge, *Butelczka ratuje świat*, tłum. Anna Czernow, Warszawa 2021 (wiek: 5+).

Gerda Raidt, Śmieci, *Najbardziej uciążliwy problem na świecie*, tłum. Katarzyna Łakomik, Warszawa 2022 (wiek: 6+).

Kristina Scharmacher-Schreiber, Stephanie Marian, *Ocieplenie klimatu. Na czym polegają zmiany klimatyczne na Ziemi?*, tłum. Katarzyna Łakomik, Warszawa 2020 (wiek: 8+).

Bogusław Janiszewski, Max Skorwider, *Klimat. To, o czym dorośli Ci nie mówią*, Poznań 2020 (wiek: 10+).

Marc ter Horst, *Palmy na biegunie północnym. Wielka opowieść o zmianie klimatu*, tłum. Alicja Oczko, Warszawa 2020 (wiek: 10–14).

Naomi Klein, Rebecca Stefoff, *Jak zmienić wszystko. Młodzi ludzie na ratunek planecie*, tłum. Miłosz Urban, Warszawa 2022 (wiek: 12+).

Areta Szpura, *Jak uratować świat?*, Warszawa 2019 (wiek: 14+).

Mark Maslin, *Zmiany klimatu*, tłum. Katarzyna Dośpiał-Borysiak, Łódź 2018 (wiek: 16+).

Elizabeth Kolbert, *Szóste wymiarowanie. Historia nienaturalna*, tłum. Tatiana Grzegorzewska, Piotr Grzegorzewski, Warszawa 2022 (wiek: 16+).

Charles Montgomery, *Miasto szczęśliwe. Jak zmienić nasze życie, zmieniając nasze miasta*, tłum. Tomasz Teszner, Kraków 2021 (wiek: 16+).

Christiana Figueres, Tom Rivett-Carnac, *Przyszłość zależy od nas. Przewodnik po kryzysie klimatycznym dla niepoprawnych optymistów*, tłum. Aleksandra Szymczyk, Warszawa 2021 (wiek: 16+).

Magdalena Budziszewska, Aleksandra Kardaś, Zbigniew Bohdanowicz [red. nauk.], *Klimatyczne ABC*, Warszawa 2023, dostępne online za darmo: https://bit.ly/klimatyczne_abc (wiek: 16+).

Migracje i uchodźstwo

Pija Lindenbaum, *Pudle i frytki*, tłum. Katarzyna Skalska, Poznań 2017 (wiek: 5+).

Pimm van Hest, *Kiedy trzeba uciekać*, tłum. Magdalena Stonwaska, Warszawa 2018 (wiek: 5+, dostępna także w j. ukraińskim).

Ewa Nowak, Adam Pękalski, *Kot, który zgubił dom*, Warszawa 2016 (wiek: 5+).

Francesca Sanna, *Podróż*, tłum. Agata Napiórska, Warszawa 2016 (wiek: 5+).

Michael Roher, *Wędrownie ptaki*, tłum. Krystyna Bratkowska, Warszawa 2017 (wiek: 5+).

Justyna Zbroja, *Matylda wyjeżdża*, Łomża 2015 (wiek: 6–8).

Jarosław Mikołajewski, Joanna Rusinek, *Wędrówka Nabu*, Budapeszt, Kraków 2016 (wiek: 6–8).

Barbara Gawryluk, Maciej Szymanowicz, *Teraz tu jest nasz dom*, Łódź 2022 (7+, dostępna także w j. ukraińskim).

Renata Piątkowska, Maciej Szymanowicz, *Hebanowe serce*, Łódź 2021 (wiek: 7+).

Rafał Witek, Joanna Rusinek, *Chłopiec z Lampedusy*, Łódź 2016 (wiek: 7+).

Liliana Bardijewska, Anna Sędziwy, *Kot Karima i obrazy*, Łódź 2016 (wiek: 7+).

Katerina Jehoruszkina, *Moje przymusowe wakacje*, tłum. Elwira Gilewicz, Konstancin-Jeziorna 2024 (wiek: 7+).

Joke van Leeuwen, *Kiedy tata zamienił się w krzak*, tłum. Jadwiga Jędryas, Warszawa 2022 (wiek: 8+).

Katarzyna Ryrych, *Wojna w Kuropatkach*, Łódź 2022 (wiek: 9+).

Barbara Gawryluk, *Moje Bullerbyn*, Łódź 2010 (wiek: 7–10).

Onjali Q. Raúf, *Chłopiec z ostatniej ławki*, tłum. Elżbieta Janota, Warszawa 2019 (wiek: 10–12 lat).

Katherine Marsh, *Chłopiec znikąd*, tłum. Anna Klingofer-Szostakowska, Piaseczno 2019 (wiek: 12+).

Grzegorz Gortat, Marianna Sztyma, *Moje cudowne dzieciństwo w Aleppo*, Warszawa 2017 (wiek: 12+).

Zana Fraillon, *Wróbelek z kości*, tłum. Paweł Łopatka, Warszawa 2017 (wiek: 12+).

Sarah Crossan, *Kasieńka*, tłum. Katarzyna Domańska 2015 (wiek: 13+).

Bogusław Janiszewski, Max Skorwider, *Klimat. To, o czym dorośli Ci nie mówią*, Poznań 2020 (wiek: 10+).

Filmy dla młodzieży i nie tylko

David Attenborough: *Życie na naszej planecie*, reż. Alastair Fothergill, Jonathan Hughes, 2020.

Cudowny chłopak, reż. Stephen Chbosky, 2017.

Ratunku! Mamy geja w klasie, reż. Doesjka van Hoogdalem, 2010.

Kanał *Opowiedz się* na Youtube (wypowiedzi osób należących do mniejszości): www.bit.ly/opowiedzsie.

Niepokonana, Helsińska Fundacja Praw Człowieka – spot poruszający problem seksizmu i hejtu w sieci: www.bit.ly/niepokonanaHFPC.

Webliografia

Uchodźcy.info: www.uchodzcy.info.

Fundacja na rzecz Różnorodności Społecznej – biblioteka: www.ffrs.org.pl/biblioteka/.

Amnesty International Polska – monitorowanie przestrzegania praw człowieka w Polsce i na świecie, przydatny słownik z pojęciami: www.amnesty.org.pl/co-robimy/.

Fundacja Szkoła z Klasą jest organizacją pozarządową zajmującą się edukacją. Powstała w 2015 roku, bazując na doświadczeniach programu Szkoła z Klasą – jednej z największych i najbardziej rozpoznawalnych ogólnopolskich akcji społecznych, działającej od 2002 roku. Wierzymy, że przyszłość świata zależy od mądrej edukacji. Dlatego wspieramy szkoły w zmianie, pomagając im stać się innowacyjnymi, otwartymi środowiskami zaangażowanymi w rozwiązywanie problemów społecznych; takimi, gdzie panują relacje oparte na wzajemnym szacunku i zaufaniu. Nasze programy pomagają młodym ludziom stać się świadomymi i aktywnymi obywatelami i obywatelkami, rozwijają w nich poczucie sprawczości, odpowiedzialności za siebie i innych. Wzmacniamy pracę zespołową, współpracę, krytyczne myślenie i umiejętność rozwiązywania problemów. Bo jaka edukacja, taki świat. Co roku proponujemy nauczycielom i nauczycielkom, dyrektorom i dyrektorkom oraz uczniom i uczennicom nowe programy edukacyjne, szkolenia i materiały. Mamy nadzieję, że podobnie jak inne nasze propozycje ta publikacja spotka się z ciepłym przyjęciem.

Zapraszamy do lektury!

PUBLIKACJA DLA NAUCZYCIELI I NAUCZYCIELEK

PROGRAM SOLIDARNOŚĆ. PODAJ DALEJ! edycja 2024/2025

Solidarność. Podaj dalej!

Edukacja na rzecz równości i różnorodności

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

